

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekonomi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ATATÜRK DÖNEM EKONOMİ POLİTİKALARININ
TÜRK YE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

Burcu SONGÜR

16921001

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekonomi ve İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ATATÜRK DÖNEM EKONOMİK POLİTİKALARININ
TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

Burcu SONGÜR

16921001

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırladığım “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarının Türkiye Ekonomisine Etkileri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğini yapılmasını arz ederim.

04/07/2019

Burcu SONGÜR

T.C
D CLE UN VERS TES
SOSYAL B L MLER ENST TÜSÜMÜDÜRLÜ Ü
D YARBAKIR

Burcu SONGÜR tarafından yapılan “**ATATÜRK DÖNEM EKONOM POL T KALARININ TÜRK YE EKONOM S NE ETK LER**” konulu bu çalı ma, jürimiz tarafından ktisat Anabilim Dalında YÜKSEK L SANS tezi olarak kabul edilmi tir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Ba kan: Doç.Dr. Mehmet KAYA
Üye: Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER
Üye: Dr.Ö rt.Üyesi Murat C HANG R

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 04/07/2019

Yukarıdaki bilgilerin do rulu unu onaylarım.

.../07/2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENST TÜ MÜDÜRÜ

ÖN SÖZ

Ekonominin hangi temeller üzerine kuruldu unu anlayabilmenin yolu ancak onu tarihsel süreç içerisinde ele alıp incelemekle mümkün hale gelir. Belirlenen her ekonomik politika, toplumu oluşturan siyasi, sosyoekonomik, sosyokültürel ve hatta dinsel ögeler ile bütünlük taşıır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki yarı sömürge konumu dikkate alınırsa her ne kadar istenilen oranda başarı sağlanmasa da Cumhuriyet'in de azımsanmayacak kazanımlar elde etti ini belirtmek gerekir. Atatürk dönemi ekonomi politikalarının incelendi i bu çalışmada; yeni kurulan devletin zor koşullar altındayken ekonomik ve politik açıdan yeniden canlanma hamleleri ve kalkınma çabası değerlendirilmiştir.

Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde iktisat politikasının kuramsal çerçevesi çizilmiştir. İktisat politikası kavramı, siyasetle olan ilişkisi, iktisat politikasının temel unsurları, uygulanması ve amaçları belirlenmiştir. İkinci bölümde; Cumhuriyet'in nasıl bir yapıyı devraldığı dönemin şartları çerçevesinde incelenerek değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde; Atatürk dönemi ekonomi politikalarının hangi temellere dayandırıldığı ve bu doğrultuda benimsenen ilkelere değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise 1923-1938 Atatürk döneminin sektörel analizi yapılarak ekonominin vardığı nokta vurgulanmıştır.

Bu çalışmada süreci içerisinde yardımları, desteği ve anlayışı için danışmanım Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER' e, ayrıca yüksek lisans boyunca deneyimlerini paylaşarak yardımda bulunan değerli öğretim üyelerine, ara tırma görevlilerine ve desteklerinden dolayı aileme teşekkür ederim.

Burcu SONGÜR

Diyarbakır 2019

ÖZET

Bu tez çalışmasında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk döneminde uygulanan iktisat politikaları ele alınmış ve ekonomide ortaya çıkarılan sonuçlar incelenmiştir. Bir ülkenin ekonomik yapısını tarihsel süreç içerisinde de erlendirmek gerekir. Ülkedeki gelişmeyi etkileyen unsurların belirlenmesi ve zamanla geçirdiği değişimin anlaşılması için ekonominin başlangıçta hangi amaçlarda olduğu saptanmalıdır. Bu sebeple Cumhuriyet rejimine geçişte mevcut ekonomik koşulların durumunu ve nasıl bir ekonomik mirasın devralındığını bilmek son derece önemlidir.

Atatürk'ün milli ekonomi anlayışının temelini oluşturan “ekonomik bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlık da olmayacaktır” düşüncesiyle iktisadi kalkınmaya ve ilerlemeye oldukça önem verilmiştir. 1923-1938 yılları arasında belirlenen ekonomi politikaları kısmen liberal kısmen de korumacı ve devletçi bir yapıya bürünerek uygulanmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye'yi böylesi bir politika değişikliğine götüren etken ve sonuçlar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler

İktisat Politikası, Sanayi, Devletçilik, Ekonomik Bunalım, Planlama, Dış Ticaret

ABSTRACT

In this thesis, the economics policy of new born Turkish Republic government at Atatürk period is addressed and the result occurred in economy is examined. A country's economic structure must be evaluated in the historical process. The beginning economic grade has to be detected to specify the items that affects the progress of country and to understand alteration in time. For this reason, it is very important to know the current economic conditions and what kind of an inheritance is inherited during the transition to the Republican regime.

According the thought; "Without of an economic independence there will be no political independence" which is the basis of the national economic intellection of Atatürk; term government gave weight to economic progress and development. Between 1923-1938 economic policy was implemented partially liberalist partially protectionis and statist. With in the scope of the study the factors which took Turkey such a policy difference and the results will be examined detailed.

Keywords

Economic Policy, Industry, Statism, Economic Crisis, Planning, Foreign Trade

Ç NDEK LER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
Ç NDEK LER	IV
TABLO L STES	VI
KISALTMALAR	VII
G R	1

B R NC BÖLÜM EKONOM POL T KASININ KURAMSAL ÇERÇEVES

1.1. ktisat Politikası Kavramı	4
1.2. ktisat ve Siyaset li kisi	5
1.3. ktisat Politikası ve ktisat Teorisi li kisi	7
1.4. ktisat Politikasının Temel Unsurları.....	10
1.5. ktisat Politikasının Belirlenmesi ve Uygulanması	12
1.6. ktisat Politikası Çe itleri	13
1.6.1. Kantitatif ktisat Politikası	13
1.6.2. Kalitatif ktisat Politikası	13
1.7. ktisat Politikasının Temel Amaçları	14
1.8. ktisat Politikası Kapsamında 1923-1938 Atatürk Dönemi Ekonomi Politikasının De erlendirilmesi.....	14

K NC BÖLÜM CUMHUR YET ÖNCES TÜRK YE EKONOM S (1900-1923)

2.1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminin Sosyoekonomik Yapısı	18
2.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemin Sektörel Analizi	22
2.2.1. Tarım Sektörü.....	22
2.2.2. Sanayi Sektörü	25
2.2.3. Hizmetler Sektörü	29
2.2.4. Milli Gelir	35
2.3. Osmanlı Devleti'nden Devralınan Ekonomik Durum	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ATATÜRK DÖNEM NDE EKONOM K GEL MELER

3.1. Atatürk'ün Ekonomi Anlayı 1.....	38
3.2. 1923-1938 Yılları Arası ktisat Politikalarının Belirlenmesi.....	42
3.2.1. zmir ktisat Kongresi	42

3.2.2. Lozan Barış Antlaşması	44
3.2.3. Aşar Vergisinin Kaldırılması	46
3.2.4. Teşvik-i Sanayi Kanunu	46
3.2.5. Âli İktisat Meclisi	47
3.3. Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri	48
3.4. Atatürk'ün Ekonomi Stratejileri	50
3.5. Devletçilik İlkesinin Benimsenmesi	51
3.6. Sanayileşme Planları	53
3.6.1. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (BBYSP)	53
3.6.2. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (BYSP)	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923-1938 ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK YE EKONOMİSİNİN ANALİZİ

4.1. Atatürk Dönemi Ekonomisinin Sektörel Analizi	57
4.1.1. Tarım Sektörü	57
4.1.2. Sanayi Sektörü	60
4.1.3. Hizmet Sektörü	61
4.2. Bütçe ve Maliye Politikaları	67
4.3. Para Politikası	70
4.4. Kamu Borçları	71
4.4.1. İç Borçlar	71
4.4.2. Dış Borçlar	72
4.5. 1923- 1938 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu	72
4.5.1. 1923-1929 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu	72
4.5.2. 1929-1938 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu	74
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	79

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Ekilen Arazinin Dağılımı, 1914.....	23
Tablo 2: Belli Başlı Osmanlı Tarım Ürünleri, 1909.....	25
Tablo 3: Osmanlı Sanayisinin Sektörel Durumu, 1915 (Büyük şehirleri).....	27
Tablo 4: “Anadolu” Sanayisinin Durumu, 1921	28
Tablo 5: Dış ticaret, 1880-1913 (Milyon Osmanlı Lirası)	33
Tablo 6: Osmanlı Dış Ticaretinin Yapısı, 1914	34
Tablo 7: Osmanlı İmparatorluğu Son Dönemi Milli Gelir Tahminleri (Milyon Kuruş).....	35
Tablo 8: Büyük Buhranda Türkiye’nin İthalat- ihracat Hacmi, 1926-1932(milyon TL).....	49
Tablo 9: Belli Başlı Tarım Ürünlerinin Üretim Miktarı ve Canlı Hayvan Sayısı	58
Tablo 10: 1924 - 1949 Arası Tarımsal Üretim	59
Tablo 11: Milli Bankalardaki gelişmeler, 1920-1937	63
Tablo 12: Cari Fiyatlarla Dış Ticarete Gelişim, 1923-1939 (Milyon TL)	65

KISALTMALAR

BBYSP	Birinci Be Yıllık Sanayi Planı
BYSP	İkinci Be Yıllık Sanayi Planı
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
D E	Devlet İstatistik Enstitüsü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
A	Anonim İrketi
TL	Türk Lirası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birli i

G R

Klasik iktisat doktrininden önce dünyada geçerli olan iktisat akımı Merkantilizm idi. 1500-1600'lü yılların sonlarına değin dünyada etkili olan bir görü tür. Merkantilist felsefeye göre dı ticaretin amacı altın stokunu geni letmektir ve ülkeler için önemli olan serveti altın yönünde büyütme dir. 18. yüzyılda ya anan Endüstri Devrimi ile birlikte buhar gücü insan gücünün yerini almı ve büyük fabrikalar olu maya ba lamı tır. Fabrikalar artık malları daha fazla ürettikleri halde alıcı bulamamaktaydılar haliyle Merkantilist dü üncele uyumsuzluk ya anmaya ba landı. Üretilen mallar için alıcılar bulmanın yolu di er ülkelerin yapaca ı ithalat ile mümkün olacaktı. te tam da bu geli meler Adam Smith'in 1776'da yazmı oldu u "Ulusların Zenginli i" isimli kitabında kar ılık bulmu tur. Klasik ktisat'ın ya da di er bir de i le Klasik Liberalizm'in do u una böylelikle yön verilmi tir.

ktisat artık bir bilim dalı olarak kabul edilmi ve devletin ekonomideki sınırları liberal ö retilerin yanı sıra sosyalist ö retiler tarafından da çizilmeye çalı ılmı tır. Birbirinden oldukça farklı olan bu iki inanç, toplumların ekonomik faaliyetlerinin devlet planları tarafından mı yoksa piyasa mekanizması yoluyla mı gerçekte tirilmesi gerekti ini belirler. Sosyalist felsefeye göre devlet üretim araçlarının hâkimi olarak ekonomik karar alma süreçlerinin ba aktörü olarak yer alırken liberal felsefede üretim araçları özel mülkiyete devredilerek serbest çalı an bir piyasa mekanizmasıyla devletin rolünü en aza indirgemektedir. Ekonomik aktiviteler üzerine karar alınmasında ve denetlenmesinde devletin taraf olarak yer alması, ülkedeki siyasi kadronun ideolojisinin dı nda sahip olunan sosyoekonomik, toplumsal faktörler ve iktisadi kaynakların yapısıyla da ilgilidir. Devletin ekonomideki konumunun belirlenmesi kalkınma açısından do ru hedeflerin tayin edilmesinde ayrıca bu hedefleri elde etmede ba arı sa laması do rultusunda gereklidir. ktisat teorilerinin her yerde ve her zaman için geçerli evrensel nitelik

ta imadı nı belirli ko ullara göre yeni durumları açıklamada de i kenlik göstermesi gerekti i ifade edilebilir.

18. yüzyılda Sanayi Devrimi'nden do an teknik ve bilimsel geli melerin gerisinde kalarak dünyadaki temel de i im süreçlerini yakalayamayan Osmanlı Devleti zamanla Avrupalı devletlerin pazarı haline gelmi ve üstünlü ünü iyice kaybetmeye ba lamı tır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ba nda katıldı ı sava ların sonucunda Osmanlı mparatorlu u ekonomik olarak zayıflamı ; yerli sermaye, girdi i sava ların finansmanında yetersiz kalmı ve yüksek düzeyde borçlanmaya gidilmi tir. Osmanlı Devleti gücünü yitirdikçe dı ülkelere ayrıcalık tanıdı , kar ılı nda borçlanarak daha da güçsüzle mi tir. Güçsüzle tikçe daha fazla dı a ba ımlı hale gelmektedir. Batılı Devletlerin kapitülasyon ve çe itli imtiyazlar aracılı ıyla Osmanlı üzerinde olu turdu u ba ta siyasi ve ekonomik denetim mekanizmaları zamanla devletin yarı sömürge nitelik ta ımasına yol açmı tır. Hem kapitülasyonlar ve Düyun-u Umumiye yoluyla sömürülmesi hem de 20. yüzyılın ba larında etkili olan ulusçuluk fikirleri mparatorlu un parçalanma sürecini hızlandırmı tır.

Parçalanma sürecini takip eden yıllarda Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Sava ı ile ülke neredeyse 8 yıllık bir kayıpla u ra mı tır. Devamında Milli Mücadele yılları da eklendi inde artık bitkin dü mü ve her alanda kaynakları tükenmi bir ülke söz konusuydu. Hem sonu gelmi bir imparatorlu un kurtarılmaya çalı lması hem de ekonomik ba ımsızlık olmadan tam anlamıyla devletin ba ımsız olamayaca ı anlayı ıyla siyasi, ekonomik ve askeri yönden var olma mücadelesi verilmi tir. Birinci Dünya Sava ı ile birlikte toprak bütünlü ü sona eren Osmanlı Devleti'nin yerini artık yeni bir Türk devleti almı tır.

1923 yılında kurulan yeni Türk Devleti'nin kendi dinamiklerine göre yeni ekonomi politikaları zorunlu kılınmakta ve bu ba lamda kurulan yeni sistemin de ekonomik ve toplumsal yansımaları olmaktadır. Yarı sömürge durumdaki bir ekonomiyi toparlayıp ülkeyi kalkındırmak için çizilen yol aynı zamanda ülkenin gelecek yıllarının da teminatıdır. Atatürk 1923'te "Türkiye Devleti devlet-i iktisadiye

olacaktır” diyerek sonraki a amalarda hedeflerinin ne oldu unu açıkça belli etmektedir. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden aylar önce gerçekleştirilen 1. İktisat Kongresi’nde iktisadi kalkınma için izlenecek ekonomi politikası tespit edilmiş ve bu doğrultuda hedefler belirlenmiştir. Yönetici kadro tüm sektörlerde gelişimin sağlanması gerektiğini bilmekle beraber özellikle sanayinin geri kaldığı bir ülkede iktisadi gelişimin yeterli olmayacağını farkındaydılar. Bu nedenle ana hedefleri sanayilemektir. Milli iktisat düncesinden yola çıkılarak 1. İktisat Kongresi’nde takip edilecek ekonomik sistemin milli bir karma ekonomi olmasına karar verilmiştir. Fakat sermaye ve girişimci eksikliğinin olması ayrıca Lozan’ın bazı ekonomik hükümlerinin etkisiyle de istenilen başarı sağlanamamıştır.

1923-1938 olarak nitelendirilen “Atatürk Dönemi”nin temel ekonomik politikaları; yüksek düzeyde borç, dışa bağımlı bir ekonomi, ulusal sermaye ve milli bir sanayi yetersizliği gibi sorunlar esas alınarak oluşturulmuştur. 1923-1929 döneminin en belirgin özelliği Lozan Antlaşması ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile yeniden şekillenmesidir. Yine aynı dönemde krizin etkilerinin yanı sıra, sermaye ve girişimci eksikliğiyle kısmi liberal politikalar yerini devletçi bir politikaya bırakarak daha korumacı bir yapıya zemin hazırlamıştır. 1930’lu yılların dünya ekonomisi açısından sıkıntılı yılları beraberinde getirdiği düşünüldüğünde Türkiye ekonomisi de dışa kapanarak milli bir sanayileme çabaları içersine girmiştir. İthalatın sınırlandırılması, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve Türk parasının değerinin korunmasına dönük tedbirlerin alınması gibi stratejik gelişmeler ya anmıştır.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda 1923-1938 yıllarını kapsayan politik ve ekonomik süreçler ele alınarak çalışmamıza yön verilecektir.

B R NC BÖLÜM

EKONOM POL T KASININ KURAMSAL ÇERÇEVES

1.1. KT SAT POL T KASI KAVRAMI

iktisat bilimi, iktisadi olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkileri üzerine inceleme yapar. İktisat da diğer bilim dalları gibi belirsizlikleri gidermek için öngörülerde bulunur ve iktisadi olaylara açıklık getirme çabasında olan bu bilim dalı çeşitli analizlere dayanarak çözümler geliştirir (Pınar, 2010: 2).

İktisat bilimi sebep-sonuç ilişkilerini açıklamada bilimsel yöntem olan hipotez, kanun ve teori aamalarından geçer. Pozitif bilimlerden farklı olarak, test etme aracı olarak gözlemlemeyi deney yerine kullanır. İktisat bilimindeki kanun ve teoriler pozitif bilimlerdeki kanun ve teoriler ölçüsünde kesinlik taşımaz. Çünkü diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi iktisat bilimi de insan ve toplum davranışları üzerine kuruludur ve toplumdan topluma ve zamana bağılı olarak bu davranışlarda değişim gösterir. Bu nedenle iktisat bilimi zamana tabi olarak davranış kalıpları da sürekliçe toplumsal yapılanmaya göre şekillenir (Etilmez ve Kumcu, 2015: 16-17).

Politika kavramı genel olarak toplumsal yaşamı ve onu oluşturan ögeler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve şekillenmesine yönelik çabaları; özelde ise normatif olarak tanımlanmış amaca ilişkin uygulamaları kapsamaktadır. Bu uygulamalarda da bazı noktalar önemlidir:

1) Her politik uygulama için belli yapımcıları ve aktörleri vardır. Bunlar olmazsa politik uygulama ortaya çıkamaz. Söz konusu aktörlerin başında devlet ve kamu kuruluşları vardır. Bu aktörler toplumda sosyo-ekonomik ve sosyo-politik güç ve iktidarı elde ederek bunları kullanan odaklardır.

- 2) Her politik u ra ın temelinde birtakım dü ünçe sistemleri yer alır.
- 3) Her politik u ra belirli amaç ve amaçlara yöneliktir. Bu amaçlar politik u ra ın konusuna göre ve içinde bulundu u ortama uygun olarak belirlenmelidir.
- 4) Her politik u ra ta, belirlenen hedeflere ula abilmek amacıyla bunlara uygun gerekli araçların seçilmesi zorunludur.

Dolayısıyla iktisat politikası sosyoekonomik hedeflere ula mak için; ekonomik düzen, ekonomik yapı ve ekonomik karar verme birimlerinin belirli süreçlerde kullanılması, uygun araçların i letilmesi, bilinçli ve sistemli bir ekillenme, yönetme, ekillendirme ve kontrol etmeyi konu alan bilim dalıdır (Erkan, 1990: 6-7). Bu anlamda iktisat politikası genel bir kavram olup ekonomideki tüm iktisadi birim için söz konusu edilebilir (Aslan, 2008: 4).

iktisat politikası, devletin bir takım araçlar kullanarak belirli hedeflere ula ma çabalarıdır. Ekonomik politikalarla kabul edilebilir bir büyüme sa lanması, fiyat seviyesinin istikrarını sa lamak, istihdam seviyesini artırmak, gelir ve servet dağılımında adaleti sa lamak, bölgesel kalkınma ve ödemeler dengesi bilançosu hedeflerine ula mak amaçlanmaktadır (Sava , 2013: 2).

1.2. İKTİSAT VE SİYASET İLİŞKİSİ

Geçmişten günümüze siyaset ve ekonomiyi kar ı kar ıya getiren bir gerçek söz konusudur. Bu, devletin varlığı, siyasi gücü ve sahip olduğu karar ve tercihlerdir. Bu nedenle demokratik düzene ve piyasa modeline sahip olan ülkelerde iki karar alanı oluşur. Biri devletin karar ve tercih alanı, bunları oluştururan siyasi ve ekonomik ideoloji iken diğeri piyasa ekonomisinin kararlarıdır. Bu iki tercih alanı arasındaki karşılıklı etkilenme özellikleri politikayla ekonomi arasındaki ilişkinin temelini oluşturur.

Krallıklar, derebeylikler devrinde, monarşik düzende, sosyalist rejimlerde devlet sahip olduğu normları, ölçüleri doğrudan ekonomiye aktarabilir. Politik model olarak demokrasiyi, ekonomik model olarak serbest piyasayı benimsemiş olan

ülkelerde devletten kaynaklanan normlar ekonominin serbestçe aldığı kararlar ve tercihlerle çelişebilir. Bu iki gücün e iliminin çatıması bu rejime sahip olan ülkelerin sorunu olmaktadır. Siyasi otoritelerin vazgeçilmez gerekliliği ve otoritelerin ekonomi üzerindeki etkileri ve aradaki ilişkiler demokratik piyasa modeline sahip olan ülkelerin önemli bir sorunudur. Güçlü ve istikrarlı bir ekonomi, politik istikrarın oluşmasında katkı sağlayabileceği gibi bilinçli siyasi iktidarlar da ekonomiyi güçlendirir. Güçsüz, istikrarsız, büyüme hızının düşük, enflasyon ve enflasyon hızının yüksek olduğu bir ekonomi siyasi iktidarlar için endişe kaynağıdır. Bundan dolayı siyasi iktidarların sosyal, politik ideolojilerine göre ekilenen iktisadi hedefleri ile kurumların serbestçe oluşturdukları karar ve tercihleri ile belirlenen hedefler arasındaki çatışmalar ve uzlaşma çabaları çağımızın büyük sorunlarından (Kılıçbay, 1994: 25-27).

Devletin iktisadi sistem içerisinde üstlenmesi gereken rolün sınırları her zaman tartışılmalıdır. İktisat politikası hakkında konuşmak, devletin ekonomik hayata müdahale etmesi gerektiğini kabul etmek anlamına gelir. İktisat politikası, toplumdan, ekonomideki kurumsal yapıdan ve siyasetten soyutlanmış bir şekilde belirlenmemektedir. Belirli bir düzenleyici ve kurumsal çerçevede dâhilinde belirlenerek uygulamaya konulur. Ayrıca politikalar, bürokratlar, siyasetçiler, seçmenler ve çeşitli grupların karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşur (Aslan, 2008: 12).

Bu bağlamda, özellikle az gelişmiş ekonomilerde politika ve ekonomi arasındaki ilişki daha yaygın ve daha güçlüdür. Ekonomik problemlerle karşılaşılmasında gelişmekte olan ülkelerde yapısal, kurumsal ve yasal değişikliklere ihtiyaç duyulur. Örneğin; sanayileme, toprak reformunun yapılması, kentleşme, asgari ücret uygulamasının düzenlenmesi, dış ticarete kotalar ve gümrük vergisiyle ilgili düzenlemeler gibi. Bu kapsayıcı değişikliklerin hemen hepsi aynı anda gerçekleştirilmektedir. Bu tür köklü kurumsal ve yasal değişiklikler genellikle bir yasa ile yapılır (Savaş, 2013: 2). İktisat politikasında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus politikayı belirlemede ve uygulamada bir otoritenin gerekli olmasıdır. Söz konusu otorite farklı şekillerde yapılanabilen ve genellikle hükümet ve bürokrasiden

olu an kamu otoritesidir (Pınar, 2010: 2). Kanun yapmak; parlamentonun ve hükümetin görevi oldu u için, geli mekte olan ülkelerde kar ıla ilan her ekonomik sorun politik bir sorun haline gelir ve her siyasi kararın arkasında toplumun farklı kesimleriyle ilgili bir ekonomik çıkar ya da kayıp olur.

Ulusal ekonominin yönelimi, ne yalnızca ekonomistin verece i karara ne de yalnızca politikacının kararına bırakılabilir. Gerçekleri analiz eden, ekonomik de i kenler arasındaki ili kileri belirleyen ve bu ili kilere göre tahminlerde bulunan ve gerekli alternatif önlemleri belirleyen ekonomisttir. Gerekli çalı malar sonunda ekonomist tarafından ortaya çıkacak sonuçları ve bunlarla ilgili politika önerilerini ve aralarından uygun olanı seçecek olanı inceleyecek olan siyasetçidir (Sava , 2013: 4).

Ekonomi ve politikayı birle tirmek kaçınılmazdır. Ç a da toplumların kar ıla tı ı ekonomik sorunların çözümünde ekonomi ve politika ba ımsız hareket edemez. Bir ekonomi dalı olarak geli tirilen iktisat politikasının, politika ile çok yakın bir ili ki içinde oldu u varsayılmaktadır. Her ekonomik politika politik bir hükmü gerektirir. Bu nedenle, iktisat politikasını belli bir politik yapı içinde incelemek kaçınılmazdır. Her ne kadar politik yapı çok kapsamlı bir kavram olsa da, siyasi ideolojileri, devlet yapısını, bütün yasal yapıyı, özellikle bir ülkedeki siyasi partileri içerir. Ekonominin yapısı ve i leyi i ile politik yapı ve i leyi i ve kar ılıklı etkile im arasında çok güçlü bir ili ki vardır. ktisadi problemleri ve buna yönelik çözüm yollarını sadece iktisat kuralları çerçevesinde bulmaya çalı mak yanıltıcı olabilir. Ekonomik kurallara uygun bir çözümün politik olarak uygun olup olmadı ı da önemlidir. Bu nedenle, ekonomik politika önerilerinin politik uygulanabilirli i dikkate alınmalıdır (Sava , 2013: 9).

1.2. KT SAT POL T KASI VE KT SAT TEOR S L K S

ktisat politikası ve iktisat teorisi arasında birtakım zorunlu ili kiler ve de tamamlayıcılıklar mevcuttur. ktisat politikası, belirli hedeflere ula abilmek maksadıyla bazı iktisadi de i kenlerin çe itli araçlar kullanılarak de i tirilmesi diye tanımlanır (Aslan, 2008: 8).

İktisat politikasının görevi, ekonomik olaylara yön vermek ve belirlenen hedeflere ulaşmasını sağlamaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek için politikaların oluşturanların, iktisadi olayların ne şekilde ortaya çıktıklarını ve ekonominin nasıl çalıştığını bilmesine sahip olmaları gerekmektedir. Çevremizde olup bitenlerin doğru bir şekilde analiz edilmesi ekonomik olaylara yön verme ve hedeflenen noktaya ulaşılmasında son derece önemlidir.

İktisat teorisi; bir ekonomik faaliyetin unsurlarını, bu unsurların birbirleri ile olan ilişkisini ve bu ilişkilerin ne tür ekonomik sonuçları meydana getireceğini anlamamıza imkân sağlar. Sorunun teşhis edilmesi ve uygulanacak politikaların belirlenmesi yalnızca bu şekilde mümkün olmaktadır. Buna ek olarak iktisat teorisi, kullanılacak iktisat politikası aracının etkinliğini ölçme hususunda da yardımcı olmaktadır (Savaş, 2013: 18).

İktisat politikası ve iktisat teorisi arasındaki ilişki odak noktasını pozitif ve normatif iktisat ayrımı oluşturmaktadır. Pozitif iktisat iktisadi olayları objektif bir biçimde herhangi bir değer yargısı ifade etmeksizin inceler. Yani pozitif iktisat politikası teorisi, politika otoritelerinin davranışlarının nedenlerini inceler. Diğer bir ifadeyle belirli bir politikanın iktisadi sonuçlarını objektif bir analiz yardımıyla tespit etmeyi amaçlar. Pozitif iktisat teorisinin siyasetle de ilişkisi vardır. Politika otoritelerinin faaliyetlerinin bağımlı olduğu birtakım faktörler söz konusudur. Siyasi baskılar, kurumsal sınırlamalar, iktisat teorileri ve diğer uygulamalar amaçlarıdır (Aslan, 2008: 9).

Normatif iktisat ise olguların neden-sonuç ilişkisini araştırarak, herhangi bir değer ölçüsü içermeyen, iyi-kötü tanımında bulunmayan pozitif iktisat anlayışının aksine değer ölçüleri içerir. Normatif iktisat gelişmeleri doğrudan veya dolaylı olarak olması/olmaması gereken şekilde tanımlar (Paya, 2018: 18). Buna bağlı olarak normatif iktisat politikası teorisi politika yapıcılarının nasıl davranmaları gerektiği üzerine incelemede bulunur. Normatif yaklaşımın benimsenmesi durumunda bazı temel sorunlar üzerinde yoğunlaşmaları gerekir. Bunlar, otoritelerin ekonomiye müdahale gerekliliğinin olup olmaması, müdahaleye karar verilirse diğer amaçlara hangi

araçlarla ulaşılabilecek ve uygulanacak politikaları ölçmenin en etkin yollarının neler olduğu şeklinde bir sıralama yapılabilir (Aslan, 2008: 9).

Ekonomi politikası kararları alınırken seçilen amaçların ve amaçlara ulaşmada tercih edilen araçların iktisat teorisi içindeki yeri ve birbirleri ile olan ilişkileri iyi tanımlanmalıdır. İktisat teorisinin, iktisat politikasına yönelik yararları şunlardır:

1. Amaçların ve araçların seçiminde yol göstericidir.
2. Araçların etkinliğini belirlemeye yarar.
3. Amaç ve araçlardan kaynaklı tutarsızlıkların önceden belirlenebilmesini sağlar.

Uygulanacak iktisadi politikanın temelde neyi kılendirebileceği teorisinin ne olduğu onun belirlenmesi esas sorunu oluşturur. İktisadi teorilerin ve kanunların kolay ve çabuk değişebilir özellikte olması zaman ve mekâna göre değişebilir nitelikte olmasını beraberinde getirir. Bu özellik ekonomi bilimine büyük bir dinamizm sağlar (Etilmez ve Kumcu, 2015: 16).

Bu noktada bilinmesi gereken gerçektir ki; iktisat biliminde evrensel gerçekler yoktur yani zamana ve mekâna bağlı olarak tutarsız ve güvenilri tartışılmalı sonuçlar vardır. Bu bağlamda herhangi bir teori bir ülkenin herhangi bir dönemindeki koşulları ile ilişkilendirilebilir. Bu koşullar değiştiğinde yeni durumları izah edebilecek yeni teorilere ihtiyaç duyulur (Savaş, 2013: 18). Örneğin, 1930'larda Dünya Ekonomik Buhranı ile ortaya çıkan Keynesyen iktisat 1970'lere kadar etkin bir biçimde kapitalist sisteme egemen olmuştur (Etilmez ve Kumcu, 2015: 26). 1970'li yıllarda patlak veren petrol krizi gösterdi ki baskın olan Keynesyen teori ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmıştır ve ekonominin içinde toplumsal birçok faktörün de etkisi oldukça büyüktür. Ekonominin kendi dinamikleri dışında, gelişen olayların sosyal, siyasal, dinsel yanları da olduğu ve bunların göz ardı edilmesi halinde teorilerin yetersiz kalabileceğini ortaya koymuştur (Savaş, 2013: 18).

1.4. KT SAT POL T KASININ TEMEL UNSURLARI

ktisat politikası, daha önce de belirtildi i gibi, belirli bir hedefe nasıl ula ılaca ı sorusuyla ilgilidir. ktisat politikasında temel ilke ve amaçların, net ve çeli kisiz bir biçimde belirlenerek; bunlara uygun araçlarla, amaçlanan optimal durumların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Belirlenen hedefler, mevcut durumla uyumlu olmalı ve kendi içinde tutarlı olmalıdır. Hedeflerin marjinal yararlarının, marjinal zararlarından daha yüksek olması gerekmekte ve optimal bir denge kurulması bu noktada önem arz etmektedir (Erkan, 1990: 8).

Bu do rultuda nihai hedefler çe itlilik gösterebilece i gibi, hedefe ula ma sürecinde kullanılacak araçlar da çok sayıda olabilir.

Böyle karma ık bir ortamın yönetilebilir bir boyuta indirgenmesi gerekir. Bu azalma sadece ekonomik politika modelleri kullanılarak yapılabilir. Bir ekonomik politika modelinin üç ana unsuru vardır: veriler, araçlar ve amaçlardır (Sava , 2013: 24):

a) Veriler

Bir ekonominin yapısı, süreçleri ve i leyi i, birçok unsur tarafından meydana getirilir. Belli de erler ve ekillerle bu unsurlar iktisatçının kar ısında hazır durumdadır. Bunlar iktisatçı tarafından mevcut haliyle kabul edilmelidir. Bu unsurlara “veri” denir. Örne in; fertlerin tercihleri, siyasi anla malar, mevcut yasalar, üretim teknikleri, iklim, alı kanlıklar, piyasa fiyatları gibi süreç içersinde ekillenip ortaya çıkmı ve iktisatçı yönünden oldukları haliyle kabul edilmesi gereken ö elerdir.

b) Araçlar

Belirlenen amaçlara ula mak için kullanılacak de i tirilmesi muhtemel verilerdir. Ba ka bir ifadeyle belirlenen amaca ula mada kullanılan ve miktarları de i tirilebilen veriler diye ifade edilebilir.

Araçlar de i tirilebilmelerindeki basitlik ve çabukluk ile olu turacakları etki açısından iki gruba ayrılır: Bunlar kalitatif (nitel) araçlar ve kantitatif(nicel) araçlardır.

Kalitatif (Nitel) Araçlar: Bir toplumdaki sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi yapıyı oluşturan unsurlardır. Yani sayısallaştırılmayan araçlar kalitatif araçlardır. Örneğin; belli ekonomik sektörlerin kamulaştırılması, rekabeti düzenleyen yasalar, ihracat ve ithalattaki yasaklar gibi yasal düzenlemeler nitel iktisat politikası araçlarıdır (Erkan, 1990: 168).

Nitel araçlar kullanılmak durumunda köklü değişiklikleri beraberinde getirdiğinden dolayı yasama organı tarafından çıkarılacak kanunlar gerektirir. Nitel araçlar, gereken yasama süreci ve daha yüksek etkileme gücü nedeniyle süreci zorlaştırır haliyle sık tercih edilen bir seçenek değildir (Savaş, 2013: 26).

Kantitatif (Nicel) Araçlar: Ekonomik süreç içerisinde mevcut yapıyı değiştirmeyi gerekli kılmayan fakat toplumun etkilenme düzeyini beraberinde değiştiren araçlardır. Mesela dış ticaretle ilgili döviz kurundaki ayarlamalar, finansal sistemde değişiklikten bağımsız faiz oranlarındaki düzenlemeler gibi. Nicel araçlar daha kolay uygulanabilir olduğundan daha sık tercih edilen bir alternatif özelliktedir. Çünkü çoğu zaman bir yasama süreci gerektirmez ve hükümet tarafından kolaylıkla yürürlüğe konabilir (Savaş, 2013: 27).

c) Amaçlar

Ekonomi politikasının amaçları dendiğinde bahsedilen elde edilmek istenen hedefler ve ulaşılmak istenen sonuçlardır. İktisat politikasının en genel amacının ise ekonomik refahı maksimize etmek olduğu söylenebilir. Fakat ekonomik refah kavramı oldukça geniş ve soyut bir kavram özelliğindediğinden dolayı pratikte daha somut hedefler söz konusudur. Örneğin, fiyat istikrarını sağlamak, enflasyonu düşürmek, gelir eşitsizliğini azaltmak, istihdam düzeyini yükseltmek gibi hedefler ekonomi politikası modelinin amaçları olarak belirtilebilir. Ulaşılmak istenen amaçların bu süreçte seçilen araçların da birbiriyle uyumlu ve etkin olması gerekir (Pınar, 2010: 25).

1.5. İKTİSAT POLİTİKASININ BELİRLENMESİ VE UYGULANMASI

Herhangi bir iktisat politikasına başvurmayı zorunlu kılan ana neden ekonomideki gidi atın hedeflenen do rultudan sapmasıdır. Böyle bir durumda sürecin uzun vadede neler gerektirdi ini tahmin etmek gerekir. İktisat politikası, öncelikle mevcut ekonomik durum ve ilgi alanını olu turan ekonomik büyüklükle ilgili veriler üzerine bilgi gerektirmektedir. Elde edilen bilgilere dayanarak fiili durumla ilgili amaç ve öngörülerin birbirlerinden sapma düzeyleri belirlenmektedir. Buna dayanarak eski politikalara devam etmenin mi yoksa yeni politikalar ve önlemlerin alınmasının gerekti i planlanır. İktisat politikası önlemlerinin planlanması sürecinde çe itli amaçların hangi araç bile imleriyle ortaya konaca ı belirlenmektedir. Bu a amada söz konusu farklı amaç-araç bile imlerinin meydana getirdi i alternatiflerin yanında, bunların planlanma, uygulama ve kontrol a amalarının sebep olaca ı maliyetlerinin, fayda- maliyet analizlerinin belirlenmesi gerekir. Planlama a amasında belirlenen yöntemlerden birinin tercih edilmesi, iktisat politikasının karar a amasını olu turur. İktisat teorileri bu a amada rasyonel tercihler ve kararlar için yol gösterici olmaktadır. İktisat politikasında karar a amasını uygulama a aması izler ve alınan kararların uygulanması süreci bürokrasinin çe itli organlarının görevidir. Devamında iktisat politikası sürecini kontrol a aması takip etmektedir. Kontrol a aması birtakım görevler içerir. Öncelikle uygulama a amasının kontrolü gerekli olup bunun için hükümete, merkez bankasına ve kamuoyuna alınan kararların yönetim aracılı ıyla do ru ve en az maliyetler uygulanmasını kontrol etme imkânı sa lar (Erkan, 1990: 77-78).

Ekonomi politikası belirlenip uygulanırken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da geçirilecek zaman dilimidir. Geçirilen zaman dilimi uzarsa, hedeflenen politikanın ba arılı olma ihtimalini etkiler. Bu nedenle politikanın tam zamanında hayata geçirilmesi önem arz eder. Çünkü geciken uygulamalar etkinli ini yitirir. Örne in olası bir sava durumunda gerekli tedbirlerin alınmaması karaborsa ve piyasada spekülatif hareketlere neden olaca ından toplumsal huzursuzluklara sebebiyet verir. Özetle bir iktisat politikasının belirlenmesi ve uygulanmasına kadar a a ıdaki a amalardan geçmesi gerekir:

- a. Mevcut durumun dikkatlice incelenmesi.

- b. Mevcut durum akı na bırakıldı ı takdirde uzun vadede gidi atının tespit edilmesi ve önceden belirlenen amaçla kar ıla tırılması
- c. Uygulanması belirlenen politikanın, amaç araç uyumu yönünden kıyaslanması
- d. Amaç- araç uyumu yönünden en iyi politikanın seçimi.
- e. Seçilen politikanın uygulamaya geçirilmesi.

Uygulamanın ba arılı olması için gerekli artlar unlardır:

1. Kesin ve net bir ekilde politikanın amacı belirlenmelidir.
2. Seçilmesi dü ünülen araç oldukça basit olmalıdır. Burada anlatılmak istenen politikanın uygulanması ile ili kili ki ilerin ve kurumların olabildi ince az olmasıdır.
3. Mevcut bürokratik yapı içerisinde politika uygulanmalıdır.
4. Uygulamada hangi kurum ve ki ilerin sorumlulu u üstlendi i belirlenmelidir.
5. Karar vericiler uygulamanın etkileyece i ki ilerin sosyoekonomik seçimlerine ve de erlerine gereken hassasiyeti göstermelidir (Sava , 2013: 32).

1.6. KT SAT POL T KASI ÇE TLER

ktisadi politikalar, kullanılan aracın özellikleri açısından kalitatif ekonomik politika ve kantitatif ekonomik politika olarak iki ana gruba ayrılır.

1.6.1. Kantitatif ktisat Politikası

Kantitatif iktisat politikası, ekonominin i leyi inde kantitatif araçların de i tirilmesinden olu an bir politikadır. Bu tür ekonomi politikaları, mevcut tutumu de i tirmeyen ekonominin sahip oldu u araçların miktarını de i tirerek uygulanan politiklardır. Mesela, gelir vergisinde oranları de i tirmek, faiz oranlarını dü ürmek veya yükseltmek gibi uygulamalar kantitatif politiklardır.

1.6.2. Kalitatif ktisat Politikası

Kalitatif iktisat politikası, ekonominin tutumunu, mevcut yapısını de i tirmeyi amaçlayan ve o dönemde ekonomide bulunmayan yeni araçların kullanılmasına izin veren bir politika türüdür. Örne in, özelle tirilmelerin ba laması

veya özel sektöre ait olu umların devletle tirilmesi, sermaye piyasasının olu turulması gibi düzenlemeler hâlihazırda ekonomik yapıyı etkiler ve de i tirir (Sava , 2013: 34).

1.7. KT SAT POL T KASININ TEMEL AMAÇLARI

Ekonomik politika, belirli ekonomik hedeflere ula mak ve bunları uygulamak için bir takım kararların alınması olarak tanımlandı ndan, aynı zamanda ana hedeflerin ne olması gerekti ini de belirtmelidir. İlk be madde tüm dünya devletlerinin ana hedeflerini de olu turmak üzere, devletlerin ekonomik amaçları a a ıdaki gibidir:

- a) Tam istihdama ula mak
- b) Üretimi arttırmak
- c) Fiyat istikrarını korumak
- d) Ödemeler dengesini sa lamak
- e) Gelir ve servet da ılımını iyile tirmek
- f) Faktör da ılımını düzeltmek
- g) Kamu ihtiyaçlarını kar ılamak
- h) Bazı bölgeleri veya sektörleri birincil hale getirmek ve korumak
- ı) Özel tüketim alı kanlıklarını ayarlamak
- j) Temel mal arzını güvence altına almak
- k) Nüfus büyüklü ü ve yapısının düzeltilmesi
- l) Çalı ma saatlerini azaltmak (Sava , 2013: 38).

1.8. KT SAT POL T KASI KAPSAMINDA 1923-1938 ATATÜRK DÖNEM EKONOM POL T KASININ DE ERLEND R LMES

Bütün dünya ülkelerinde oldu u gibi Türkiye’de de siyasi iktidarlar devlet-ekonomi ili kilerine yön verdi lerdir. Cumhuriyetin ilanı sonrası kurulan hükümetler döneminde devlet- ekonomi ili kileri belirgin özellikler kazanmı tır. Ekonomide devletçilik ilkesi bu dönemde ortaya çıkmı bu da devlet- ekonomi birli ine yön verdi tir. Devlet sermayesi ve devlet i letmecili i ile sanayile me bu ilkenin ürünü olmu tur. Sonradan karma ekonomi adını alan bu sistem çerçevesinde devlet-ekonomi i birli i, devlet ve ekonomi arasında i bölümü olarak biçimlenmi tir. Devlet büyük sermayeyi belli düzeyde teknoloji ve yönetim bilgisi gerektiren sanayi

dallarının kurulup finanse edilmesini üstlenmi ve geri kalan ekonomik faaliyetlerle ise özel kesim ilgilenmi tir. O günün ko ulları göz önüne alındı ında akılcı ve pragmatik bir model olmu tur (Kılıçbay, 1994: 190).

1920'li yılların ba ında, sayısal büyüklük ve mevcut kurumlar yönünden ayrıca da içinde bulundu u ko ullar nedeniyle Türkiye ekonomisi kıyaslandı ında geli mi ülkelerdeki ekonomik düzeyin çok gerisinde kaldı ı görülmektedir. Bu döneme ait bir de erlendirme yapılabilmesi için uygulanan politikaların ne gibi artlar altında belirlendi i bilgisi göz ardı edilmemelidir.

1923- 1929 döneminde devlet hukuki ve kurumsal düzenlemelerle yatırım yapmak yerine özel sektörün yatırım yapmasını te vik etmeye çalı mı tır. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra ülkenin ba ındaki siyasi ekip özel sektörün yatırım yapabilme imkânının sınırlı oldu unu bilmekteydi. Bundan dolayı devlet, toplumsal düzeni ilgilendiren hususlarda ekonomiye katılmak, ortaklık etmek mecburiyetinde kalmı tır. 1923 yılında İzmir ktisat Kongresi ile ekonomik yapı yeniden düzenlenmeye çalı ılmı tır. Kongreyi takip eden yıllarda Türk sanayisini finanse edebilmek amacıyla bir takım bankalar kurulmasından, yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin gelirlerinde dı ticaret büyük paya sahip olup dı a dönük bir ekonomik politikanın varlı ından söz edilmektedir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 257).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ya anana kadar ekonomide liberal politikaların uygulanmasının bir sonucu olarak zayıf olan özel te ebbüsün devlet te vikleri tarafından geli tirilememesi ortaya çıkmı tır. Hem özel kesimin sermaye yetersizli i ve gerekli sermaye birikimini sa layamaması gibi sebeplerle beklenen giri imlerde bulunamaması hem de 1929 ekonomik krizi neticesinde, devlet a ırlıklı planlama modeline dönülmü tür. Buna dayanarak, geni ölçüde gümrük duvarlarıyla korunan, ithal ikameye dayalı sanayile menin amaçlandı ı, döviz denetiminin üst düzeyde gerçekleştirildi i, sermaye hareketlerinin sınırlı oldu u, sabit kur politikasına dayalı olan bir model temel alınmı tır (E ilmez, 2015: 27).

Bu dönemde para politikası açısından en önemli geli me, 11 Haziran 1930'da 1715 Sayılı kanun ile TCMB' nin kurulmasıydı. Anonim irket olarak kurulan TCMB hisselerinin bir kısmı, taksitle maa larından dü ülmek üzere hükümet

yetkililerine satıldı ve hazine payı %15 ile sınırlıydı. Buna ek olarak, bankanın i levleri 1938' de yapılan yasa de i ikli iyle kamu kurulu ları için finansman sa lamak üzere geni letilmi tir (Bahar, 2004: 162). 20 ubat 1930'da çıkarılan Türk para biriminin de erinin korunması kanunu, dünya ekonomik bunalımının etkisiyle 1929 yılına dek Türk lirası üzerinde görülen nispi istikrarın bozulması sonucu devlet kontrolünün döviz kuru üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmi tir. Bu yasayla Türk para biriminin de erinin korunmasına, ayrıca da döviz ve tahvil alım-satımına yönelik önlemler alınmı tır (Akgönül, 2001: 121).

Ekonomik kalkınma yönünden takip edilen devlet politikasının bir sonucu olarak, önemli devlet bankaları 1929 ve 1938 yılları arasında faaliyete girmi tir. Bu kurulan bankaların genel niteli i, bazı sektörleri veya toplumu desteklemek amacıyla faaliyette bulunmalarıdır. Bu dönemde kurulan bankalar; Sümerbank, Etibank, Belediyeler Bankası, Deniz Bank, Türkiye Halk Bankası, T. C. Ziraat Bankası ve Türk Ticaret Bankası. Bu dönemde, yerel banka dönemine son verilmi ve önemli devlet ve finans kurulu ları faaliyete ba lamı tır. Bu do rultuda toplamda 32 banka olmak üzere bunlar içerisinde 21 yerel, 2'si devlet ve 9'u yabancı olan bankaların faaliyetine son verilmi tir (Paçacı, 1998: 3401).

1929 Büyük Dünya depresyonunun neticesi olarak vergi gelirlerindeki dü ü nedeniyle, 1931 yılında ktisadi Buhran Vergisi, 1933'te Muvazene Vergisi ve 1936 yılında Hava Kuvvetleri Yardım Vergisi getirildi. Söz konusu vergiler çalı anları ayrıca gelir vergisi mükelleflerini kapsamaktaydı (Korkmaz, 1998: 3415).

1934 yılında uygulamaya ba lanan ilk be yıllık sanayi planı kapsamında sanayi sektörü geni letilmi , birçok fabrika kurulmu ve bunun yanında maden i letmeleri açılmı tır. Ayrıca devlet kurulu larının sayısı da artırılarak izlenen politikalarda ba arılı bir ilerleme kaydedilmi tir.

1923- 1929 dönemi uygulanan ekonomik politikanın daha liberal özellikler ta masına ve devletin görece daha geri planda kalmasına kar ın 1930'lardan sonra

ekonominin yönetiminde a ırlıklı olarak devletin üstlendi i rolün arttı ından, ekonomi politikasının daha sosyalist izler ta ıdı ından söz etmek mümkündür.

Çalı manın ilerleyen bölümlerinde detaylıca bahsedilece i üzere 1923- 1938 yılları arasında uygulamaya konulan ekonomi politikalarının ana niteli i; sosyoekonomik artların da gerektirdi i eilde büyük oranda özel giri imlere öncelik tanıyan, bunun yanı sıra ekonomik ve toplumsal kalkınmayı da mümkün kılmaya çalı an karma bir ekonomik sistem olu turma amacı ta ımaktadır.

K NC BÖLÜM

CUMHUR YET ÖNCES TÜRK YE EKONOM S (1900-1923)

2.1. OSMANLI DEVLET 'N N SON DÖNEM N N SOSYOEKONOM K YAPISI

Henüz sanayi devrimleri ba lamadan önce Osmanlı mparatorlu u 16. ve 17. yüzyıllarda sanayiye, bilimi ve teknolojiye de kapsayan birçok alanda Avrupa ülkeleri ile benzer düzeydeydi. Fakat 18. ve 19. yüzyılda imparatorlukta ekonomik, toplumsal ve siyasi yönden gerilemenin ba ladı ı dönemle Avrupa Devletleri'nin kendi sanayi devrimlerini ba latmaları aynı yüzyıllara denk gelmektedir. Birçok alanda makineli üretim yaygınla ırken, Osmanlı Devleti bu teknik ilerlemeden geri kalmakla beraber kurumlardaki bozulma nedeniyle de siyasi, askeri ve ekonomik yönden aleyhte bir süreç içerisine girmi tir.

Önce ngiltere'de ba layıp sonra Avrupa ülkelerine yayılan endüstriyel ilerleme ile küçük atölyelerden büyük fabrikalara geçilmi ve buna ba lı olarak hem artan hammadde ihtiyacı hem de arz fazlası ürünleri de erlendirmek amacıyla serbest dı ticaret fikri a ırlık kazanmı tir. Avrupa ülkeleri de teknolojik ilerlemeyi yakalamı ngiltere ile aralarındaki farkın büyümesine müsaade etmeyerek hem makineli üretime geçmi hem de mevcut sanayilerini çe itli gümrük önlemleri ile korumaya çalı mı tir. Öte yandan Sanayi Devrimi'ni kaçırın Osmanlı Devleti ngiltere'nin açık pazarı haline gelerek aralarında 1838 tarihli serbest ticaret antlaşması imzalanmı tir. Bunu pe i sıra bu durumu, di er Avrupa ülkeleri ile de yapılan antlaşmalar takip etmi tir. 19. yüzyılın ortalarında çe itli mali antlaşmalar ile Osmanlı devleti dı finansal aktörlere kar ı açık ve savunmasız bir pazar haline gelerek yarı sömürge konumuna dü mü tür (ahin, 2007:2).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürge özelliğinin en önemli belirtileri olarak Düyun-u Umumiye, dış borçlar, çeşitli imtiyazlardan faydalanarak ülkeye giren yabancı sermaye yatırımları, gittikçe artan dış ticaret ve kapitülasyonlar ifade edilebilir.

Osmanlı ekonomik yapısı son derece geriye dönük yöntemlerle ağırlıklı olarak insan ve hayvan gücüne dayalı tarımsal üretim olarak gerçekleşmekteydi. Azınlıkların hâkimiyetindeki ticari ve sınaî faaliyetler de yeterince gelişmemişti. Piyasalar birbiriyle bütünleşmemiş, sektörler birbirini tamamlayıcı fonksiyona sahip değildi. Tarım daha çok küçük pazarlara üretim yapıyor, sanayi ise küçük atölyelerde kas gücü ile uygulanmaktaydı. Genellikle her bölge ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar üretim faaliyetinde bulunabiliyordu. Kapitalist Avrupa ile daha bütünleşik olan hizmet sektörü içinde yer alan bankacılık, ulaştırma, dış ticaret İmparatorluğun son 50-60 yıllık döneminde gelişme göstermişti. Fakat ekonomik alandaki tek sorun sanayinin yetersiz olması değil sektörlerin tümünün aslında ilkel bir görünüm sergilemesiydi (Şahin, 2007: 7).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sermaye kaynakları da dikkat çekici bir görünümüne sahip olup hükümetin kamu maliyesini, para arzını ve dış ticareti denetleme imkânı yetersiz kalmıştır. Kamunun elde ettiği gelirlerin giderlere tekabül etmemesi nedeniyle dış borçlarla dış borçlanmaya gidilmiştir. Tarım sektöründen elde edilen karlar sanayi sektörüne transfer edilmemiş, azınlık ve yabancıların elinde bulunan hizmet sektörüne dair karlar da tekrardan üretimde değerlendirilmemiştir.

Azınlıklara ve yabancılara verilen imtiyazlar, kamunun sahip olduğu gelirlerin, büyük bir oranda tarımdan elde edilmesini mecburi kılmıştır. Bu duruma örnek verecek olursak 1910 yılında kamudaki gelirlerin ortalama % 40'ını arazi vergisi ve hayvan vergilerinden elde edilmiştir. Bunun yanı sıra arazi, tütün, ipek gibi varlıklardan alınan vergiler göz önünde bulundurulduğunda kırsal kesimden sağlanan vergilerin esasen kamu gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturduğunu anlamaktadır. Buna istinaden yabancılar ve azınlıklar cizye dediği denilen 1909'dan sonra kaldırılan askerlik vergisi dışında vergi vermemekteydiler (Kepenek ve Yentürk, 2001: 10).

Ülke kaynaklarının dışarıya aktarılmasına sebep olan dış borçlar da daha çok saray giderleri ve geri ödemelerde kullanılmı ve yabancıların kamu gelirlerinin büyük bir kısmına el koymasına neden olmu tur. Devletin borçlarını ödeme imkânının olmadığını bildirmesiyle 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyun-u Umumiye daresi kamu gelirlerine dış borç anapara, faizleri nedeniyle el koymu tur (Gürsoy, 1982: 247).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki milli gelirle ilgili yapılan çalı malardan elde edinilen bilgilere göre 1914'te milli gelir cari fiyatlarla 241 milyon TL'dir. Bu gelirin %54,2'si tarım, % 12,4'ü sanayi, %33,4'ü hizmet sektöründen elde edilmi tir. Yine bölgelerde ki i ba ı gelir de hesaplanmı ve yılda ki i ba ına dü en ortalama gelir 11,5 TL'dir. En fakir bölge Irak olup yılda ki i ba ı gelir 7.82 TL, en zengin bölge ise ki i ba ı gelirin 22.50 TL oldu u stanbul ve Çatalca'dır (ahin, 2007: 8).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde birkaç nüfus sayımı yapılmı tır. Tüm ülkeyi kapsamamakla beraber sa lıklı sonuçlar elde edilmemi tir. Nüfusla ilgili bilgiler bu kısmi sayımlara ve 1927'de yapılan nüfus sayımı sonuçlarından hareketle olu turulmu tur. V. Eldem'in bu konudaki bulgularına göre 1913'teki nüfus sonuçları 15 milyonu i aret etmektedir. Bu tahminlere göre Osmanlı Devleti Avrupa ülkelerine kıyasla تنها bir ülke olup son 30 yılki nüfus ortalamasının, %1 arttı ı tahminine ula ılmı tır. Sava lar ve ülkedeki iç karı ıklıklar nedeniyle yo un iç göç ya anmı tır. Nüfustaki artı hızı da Avrupa ortalamasının gerisinde seyretmi tir. Sava lar nedeniyle do urganlık azalmı di er yandan kıtlık ve hastalıklar ölüm oranını yükseltmi tir. Yine bu dönemde nüfusun %11-12 civarının okuma-yazma bildi i dü ünölmektedir ve bu oran 1,1 milyon insana tekabül etmektedir (ahin, 2007: 7). Okur-yazar oranının kırsal kesimdeki oranı ise %7 dolaylarındadır (Kili, 2002: 90).

Genel olarak halkın hayat standartları dü ük olmakla beraber nüfusun %75'ten fazlasının köylerde ya adı ı tahmin edilmektedir. Köylerdeki elveri siz

ko ullar nedeniyle sa lık artlarının da vahim bir durum ortaya ıkardı ı söylenebilir. Köyde ya ayan insanların daha çok vergiler ve askerlik i lemleriyle ilgili devletle bir ili kisi vardı. Kamu hizmetlerinin köylere ula tırılmadı ı ileri sürülmektedir (ahin, 2007: 7).

20. yüzyılın ba larında bir takım sava , ihtilal ve ayaklanma sonucunda Osmanlı Devleti'nin tarihe karı tı ından bahsetmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti artık Osmanlı mparatorlu u'nun zengin bir ekonomik mirasına da sahip de ildi. Fakat bu yıllara iktisadi bir açıdan bakılacak olursa “eksik kalmı bir burjuva demokratik devrimi” ekinde nitelendirmek do ru olacaktır (Boratav,2015: 21). Bu dönemde iktidardaki ana aktörler 1908-1918 arasında ttihatçılar iken Kemalistler 1919-1922 arasında yer almı tır. Bu kadroların temel niteli i ise siyasi iktidarda egemenli e tam olarak hâkim olmamalarıdır. Ulusal özellikte bir kapitalizme yönelmeyle birlikte, bir takım nesnel ve öznel engeller nedeniyle köklü bir de i ikli e gidilememi tir. Bu engeller; ülkenin yarı- sömürge durumunda olmasının yarattı ı etki ve uluslar arası sermayenin geli mi devletler tarafından Osmanlı Devleti üzerinde müdahale ve denetleme i leyi inin iktidardaki kadroları biçare bırakmasıdır (Boratav, 2015: 22).

Ulusal bir kapitalizmin önündeki en büyük engel Türk burjuva sınıfının cılızlı ından kaynaklanmaktadır. Osmanlı burjuvazisinin en belirgin üç özelli i daha çok ticarete ileri olması, buna ba lı olarak komprador bir özellik ta ıması ve daha çok gayrimüslim gruplardan oluşmasıdır. Gayrimüslim unsurları Rum, Ermeni, Yahudi, Levanten olarak belirtmek do ru olacaktır. Milli nitelikte bir devrimi bu niteliklere sahip bir sınıfın gerçekle tirmesi beklenemezdi. Bunun yanı sıra küçük ölçekte sermayeye sahip Türk ve Müslüman gruplar zayıf ve büyük oranda gayrimüslimlere tabiydi (Boratav, 2015: 24).

Sava ın etkileri do rultusunda ortaya ıkan geli meler ulusal ıapta bir sermaye birikiminin oluşmasını engelleyen fakat bu engellere ra men bir di er taraftan da sermaye birikimine zemin hazırlayan geli melerdir. Örne in; açlık ve kıtlık ko ullarında meydana gelen vurgunculuk ve karaborsa gibi faaliyetler sermaye

birikimine ortam yaratmı tır. Sava sonucu ortaya çıkan olgular, mevcut unsurlar arasındaki ticari ba ları güçsüz olan toplumu milli bir ekonomiyi olu turmaya itmi tir.

2.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemin Sektörel Analizi

2.2.1. Tarım Sektörü

Osmanlı Devleti'nde ekonominin temelini toprak ve tarım üzerine kurgulanmı sistem olu tururdu. Bu sistemin önceli i, ülkede ya ayan halkın ve hanedan üyelerinin beslenme ihtiyacını kar ılamaktı. Sistemin en can alıcı noktası ise, bir bölgedeki beslenme ihtiyacı kar ılanmadı ı takdirde üretilen tarımsal ürünlerin ba ka bölgelere ticari amaçla satılmasının yasaklanmı olması idi (Bulu , 2003: 6).

Osmanlı'da iyeli i devlete ait olan miri arazinin halka kullanım için verilmesinin temeli, devletin hâsıl olan askeri ve di er giderlerini kar ılamaktı. Has, tımar ve zeamet giderlerinin yanında devletin önemli oranda vergi ihtiyacı da bu yöntemle toplanırdı. Devletin ekonomik durumunun kontrol altına alınması ve düzenlenmesinden tımar sistemi sorumluydu. Osmanlı düzeninin etkisini kaybetmesiyle, tarımsal mülkiyet yapısı da de i meye ba ladı. Merkezi yönetim azalan gelirlerini artırmak amacıyla miri arazileri direkt satı a çıkarmak ya da bunlardan vergi toplayabilme i ini mültezim adı verilen özel giri imcilere bırakmak zorunda kalmı tır. Bu geli meyle mültezimlere ve devletin sivil-asker görevlilerine miri arazi üzerinde hak do masına sebep olmu tur(Kepenek ve Yentürk, 2001: 13).

1858'de çıkarılan Arazi Kanunu ile özel mülkiyete kanunen de hak sa lanmı ve mültezimlerin, a aların, bazı devlet memurlarının miri arazileri ya malamasına neden olmu tur. Arazi kanunu di er yandan derebeylerin ve a aların köylüler üzerinde hâkimiyet kurmasına güçlenerek toprak a alı ının temellerinin olu turulmasında etkili olmu tur (ahin, 2007: 10).

Vergi toplanmasında meydana gelen bu de i iklik, 1877 yılında çıkarılan kanuni düzenlemeyle ortadan kaldırılmı tır. Yapılan düzenleme ile Maliye Bakanlığı ı'nda kurulan a ar ve a nam emaneti direkt olarak vergi tahsilâtıyla sorumlu kılınmı tır. Güç kaybeden mültezimler ve toprak a aları bu de i ikli e mukavemet

göstererek sistemin gecikmesine sebep olduklarından dolayı düzenleme ancak, II. Abdülhamit'in iktidarının sonlarında tam olarak uygulanabilmiştir. 1914 yılındaki verilere göre toprakların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1: Ekilen Arazinin Dağılımı, 1914

	Aile Sayısı	Çiftçi Ailesinin Yüzdesi	Toprakların yüzdesi
Derebeyi	10.000	1	39
Toprak Aşası	40.000	4	26
Orta ve Az Topraklı Köylü	870.000	87	35
Topraksız Köylü	80.000	8	-

Kaynak: D E, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, Ankara 1973, s.24

Yukarıdaki tablo, toprakların değişim sisteminde ne şekilde dağıldığını ortaya koymaktadır. Uygulanan sistemin artık kullanılamaz duruma gelmesinden sonra, mültezimlerin vergi almak için halka uyguladıkları baskı, yönetimin desteğini kötüye kullanma, yolsuzluk ve hukuk dışı bütün bu uygulamalar, toprakların güç sahibi insanların eline geçmesine sebep olmuştur.

Genellikle tarımsal üretim arazinin bir kısmını sürüp bir yıl dinlendirmek şeklinde nadas usulüne göre yürütülmekte olan bu yöntem Türkiye'nin doğu illerine uygun fakat ilmi bir şekilde uygulanmamaktaydı. Ayrıca tarımsal üretimde kullanılan araçlar da ilkel idi. Başlıca kullanılan araçlar, karabasan ve kazandır. 1927'de yapılan tarım sayımında büyük kısmı Ankara'da olmak üzere tüm ülkede 15.711 tarım makinesi (traktör, tırmık, tınav, harman makineleri v.s.) tespit edilmiştir. Bütün bunlar hektardan alınan verimin çok az olmasına neden olmaktadır (Yavaş, 1980: 12).

Hanedanlılığın sonlarında ve günümüz Türkiye'sini meydana getiren arazilerin ekilip biçilen miktarının 5,4 milyon hektar olduğu düşünülmektedir. Bu sayının %80

hububat, %7 sebze, %7 endüstride kullanılan bitkiler, %4'ü çe itli meyvelerin üretimine ayrılmı tır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 13).

Serbest dı ticaretin uyardı ı ihracatı artırma zorunlulu u sınaî bitki üretimini geli tirerek üretim artı ı sa lanmı tır. En yüksek artı ihracata yönelik ürünler içerisinde pamuk, tütün ve fındıkta gerçekleşle mi tir. Ayrıca büyük oranda iç tüketimde yeterlilik sa lanan hububatta da artı gözlenmi tir (ahin, 2007: 9).

Türkiye'nin batı kıyıları ve Adana vilayeti civarında mevcut olan tarımsal üretimin ço u azınlık ve gayrimüslimlerin elinde olan arazilerde, onların olu turdukları kurulu larda ve onların kontrollerindeki ula ım imkânlarıyla uygulanmı tır. ngiliz vatandaşlarının 1868 yılında ellerinde tuttukları toprak miktarının, zmir ve civarındaki ekilip biçilebilen toprak miktarının üçte ikisi oldu u bilinmekteydi. 1877 yılında ise bölgedeki arazilerin ço u 41 ngiliz tacirin elinde oldu u bilinmektedir (Yenal, 2003: 43).

Makinele meden önceki dönemde ilkel yöntemlerle sürdürülen üretimde sadece savaşların yol açtı ı kaybolan insan gücünün de il ayrıca hayvan gücü kıtlı ının da sıkıntısı çekilmekteydi. Ülke içinde 1. Dünya Sava ından sonra; 6,9 milyon olan sı ır sayısı 4,1'e, 1,1 milyon olan at mevcudu ise 0,6 milyona dü mü tür (Yenal, 2003: 25).

Tablo 2: Belli Ba lı Osmanlı Tarım Ürünleri, 1909

Ürünler	Ödenen A ar Vergisi (Milyon Kuru)	Ürünün De eri (Milyon Kuru)	Üretilen Miktar (Milyon Kilo)	Ekili Alan (Dönüm)
Tahıl	660.5	5500.3	149.9	119.000.000
Zeytin	20.0	202.9	65.5	701.766
pek	26.9	198.1	-	-
Fındık	12.3	144.5	72.3	741.365
Pamuk ve Afyon	14.3	109.6	41.2	991.287
Meyve ve Sebze	12.4	81.6	124.1	1.300.000
Üzüm	9.5	50.2	66.8	743.882
Tütün	29.5	-	33.7	119.068

Kaynak: Shaw, S, J. (2000) ; Osmanlı imparatorlu u ve Modern Türkiye, M. Harmancı (çev) stanbul: E yayınları. s.287 (akt: Erceyes, 2005: 16)

Yukarıdaki verileri inceledi imiz zaman, tarımsal üretimin daha ziyade kullanılan ürünlerde yo unla mı oldu unu görürüz. Endüstriye hitap eden ürünlerin az olması ise ülkedeki endüstri seviyesinin geri kalmı lı nı göstermektedir.

Devletin son dönemlerinde yeni tekniklerin kullanılması, tarım okulları ve çiftliklerin kurulmasıyla tarım ürünlerinde azımsanmayacak miktarda artı meydana gelmi tir (ahin,2007:9). Tarımsal borçlanma sistemi tekrardan düzenlenerek bu alanda 1863 yılında kredi kooperatifleri olu turulmu daha sonra da 1888 yılında kısmen Ziraat Bankası'na dönü türülmü tür (Kepenek ve Yentürk, 2001: 14).

2.2.2. Sanayi Sektörü

Osmanlı mparatorlu u'nda sanayi ço unlukla küçük ölçekli üretim birimlerinden olu makta genellikle iç pazar için ve nerdeyse tümüyle tüketim mallarını üreten özelli e sahiptir. Sanayi üretimi, kırsalda tarım için ihtiyaç duyulan araç-gereçlerin yapımı, de irmencilik ve dokuma gibi faaliyetlerde; kasabalarda ve kentlerde ise giyim, ev e yaları, gıda gibi alanlarda yo unla maktaydı (Kepenek ve Yentürk, 2001: 16).

19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda küçük atölyelerde icra edilmekte olan ve loncalar halinde tekilatlanmıştır. O zamanın şartlarına göre gelişmiş bir sanayi vardı. Memleketin ihtiyaçlarını karşılamak için yanında pamuk ipliği, bez, ipekli gibi malların ihracatının da mümkün olduğu bu sanayi Tanzimat sonrası çökmeye başlamıştır (Yaşar, 1980: 13).

Dış ticarete yaşanan hızlı gelişmeler Osmanlı sanayisinde en büyük yıkımı kumaş üretiminde gerçekleştirmiştir. 1820'ler ve 1850'ler arası dönemde Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacminde mamul mallar (özellikle pamuklular) ithalatının ve ihracatta da tarım ürünleri ticaretinin hızla artması ile Osmanlı dış ticaret hadlerinde iyileşme görülse de geleneksel tekniklerle çalıştıran küçük atölye ve el tezgâhı sanayisinde önemli gerilemelere neden olmuştur (Tezel, 2015: 82-83).

Osmanlı sanayisinin durumunu gösteren veriler Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak İstanbul, İzmir, Manisa, Bursa, Zmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak şehirlerini kapsayan sayımlara dayanmaktadır. Sayımlar oldukça dar bir bölgeyi kapsamasına rağmen, Osmanlı sanayisi hakkında genel bir fikir verebilmektedir. Söz konusu sayımda, "muharrik güç ile birlikte en az 10 veya muharrik gücü olmadığı halde en az yirmi kişi çalıştıran müesseselerle, 24 saatte en az 100 kental hububat üreten deşirmenlerin ve devamlı olarak 10 kişiden çok işçi çalıştıran sabun fabrikalarının sayımı yapılmıştır." (Ökçün, 1984: 9, akt. Güzel, 2011: 8).

Sonuçları a a ıdaki tabloda özetlenen bu verilerden Osmanlı sanayi yapısının niteliklerini izlemek mümkündür.

Tablo 3:Osmanlı Sanayisinin Sektörel Durumu, 1915 (Büyük yerleri)

Sektör	yeri sayısı	Toplam çalışanlar	yeri ba ına çalışan	Sanayi üretiminin sektörel dağılımı
Gıda	75	3.916	52	70,3
Dokuma	73	6.763	93	11,9
Deri	13	1.270	98	8,3
Kırtasiye	51	1.267	25	6,1
Kimya	11	131	12	2,2
A aç	24	377	16	0,8
Toprak	17	336	20	0,3
Toplam	264	14.060	53	1000

Kaynak: Ökçün, Gündüz (yayına hazırlayan) Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi statistiki, Ankara: SBF, 1970, ss. 18-19, Tablo VI (akt: Kepenek ve Yentürk, s.18)

Osmanlı sanayisinin genel nitelikleri u eilde özetlenilebilir (Ökçün, 1984: 10-11):

- Osmanlı Devleti'nde temel sanayi kurulamamı tır: Osmanlı Devleti'nde yüksek fırınlar ve metalürji fabrikaları bulunmadı ı, di er yandan makine yapan sanayinin de kurulmamı oldu u ve sanayide kullanılan makinelerin büyük ço unlu unun ithal edildi i görülmektedir.

- Osmanlı sanayi yakın pazar için tüketim malları üretecek eilde olu um göstermi tir: Sayım yapılan bölgelerdeki tüketime yönelmi bulunan imalat sanayisinin 1913 ve 1915 yıllarında sırasıyla %68,6 ve %70,3'ü gıda (de irmencilik, makarna imalatı, ekercilik ve tahin imalatı, konserve, bira, buz ve tütün) sanayi, %14,9 ve %11,9'u da dokuma sanayisinden olu maktadır.

- Osmanlı sanayisi ülkedeki maden üretimi ve tarımsal üretimle bir bütünle me gösterememi tir: Sanayi için gerekli hammadde ve ara mallarının (ekercilik ve tahin imalatı için eker, sigara kâ ıdı imalatı ve matbaacılık için kâ it, içten yanmalı motorların yakıtı olarak benzin ve motorin gibi) ço unlu u ithal edilmektedir.

Sanayide kullanılan tarım ve maden ürünleri genellikle ihraç edilmekte ve ürünler yurtdışı pazarlarda değerlendirilerek sanayide kullanılmak üzere yeniden ithal edilmektedir. Örneğin üretilen pamukun %80'i ham olarak ihraç edilmekte ve iplik olarak ithal edilerek dokuma sanayisinde kullanılmaktadır.

Diğer yandan Ankara hükümeti tarafından 1921 yılında kendi hâkimiyet alanı dâhilinde yaptırılan bir başka sanayi sayımında ise Anadolu sanayisinin o günlerdeki durumu aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi sonuçlanmıştır.

Tablo 4: "Anadolu" Sanayisinin Durumu, 1921

Sektör	yeri sayısı	çi sayısı	yeri başına ortalama içi sayısı
Dokuma	20057	35316	1,76
Deri işleme	5347	17964	3,36
Madeni emya	5273	8021	1,52
Gıda	1273	4493	3,52
Araçları	704	3612	5,13
Kimya	337	802	2,38
Toplam	33058	76058	2,30

Kaynak: Eldem, 1973, age. s.44. Aktaran: Kepenek ve Yentürk, s.18

Tablodan da görüldüğü üzere, Anadolu sanayisi genellikle çok küçük birimlerden oluşmaktadır. Yeri başına içi sayısının ortalama iki dolayında olmasından ise üretimin ilkel teknoloji ile yapıldığı ve üretimin sınırlı bir "çevre" pazarına yöneldiği anlaşılmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 17)

Ülkenin cumhuriyet dönemi hudutları temel alındığında: yurt içi üretiminin yurt içi kullanımı karışılma niceliği pamuklu kumaşlar için %10, yünlü kumaşlar için %40, ipekli kumaşlar için %5, sabunda %20, bu dayanıklı için ise %60 dolaylarında olmakla beraber ve mutfak araç-gereçleri, peksimet ve tereyağına kadar kullanılan tüketim mallarının tamamı ithal edilmekteydi (Tezel 2015: 80).

Bu gelişmeleri doğuran başlıca faktörler, Avrupa'da kurulmaya başlanan fabrikaların makine ile üretilen mallarının kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı'da rekabeti bozması ve kısmen de memlekette ihtiyaçların özellikle giyim eşyası, mobilya gibi hususlarda Avrupa tipi malların aranmaya başlamasıdır.

Kapitülasyonlar ve imparatorluktaki ekonomik ve toplumsal koşullar tüm çabalara rağmen modern bir sanayinin kurulmasına müsaade etmemiştir. Bu nedenle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çividen makineye; kurun kalemden una ve ekere kadar ihtiyaç duyulan malların büyük bir kısmı ithal edilmek zorunda kalmıdır. Bu durum dış ticaretin aksadığı 1. Dünya Savaşı'nda büyük sıkıntılar doğurmuş ve özellikle ekere kıtlığına yol açmıştır (Yaşar, 1980: 13).

2.2.3. Hizmetler Sektörü

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında özellikle ulaştırma, bankacılık ve ticareti de kapsayan hizmet sektörü daha çok yabancıların ve azınlıkların katkısıyla gelişmiştir.

2.2.3.1. Ulaştırma

1914 yılına dek Osmanlı Devleti'nde 74,3 milyon sterlinlik yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirilmiştir. Bu rakamın 46,9 milyon sterlini demir yollarının inşaat edilmesinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk demiryolu ulaştırması İzmir-Aydın arasında açılmıştır. Bu hattın yapım ve işletme hakkı 1856'da bir İngiliz şirketine imtiyaz olarak verilmiştir. Bu hattı daha sonra 1867'de açılan İzmir- Turgutlu hattı takip etmiştir (Karlıoğlu, 1997: 262).

1914 yılına dek Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde inşa edilen demir yolu uzunluğu 6107 km'dir. Yabancılar aracılığıyla yapılan ve işletilen kısmı 4037 km'dir. 1899-1909 yılları arasındaki on yıllık dönemde yabancı şirketlerin yapılan demir yollarından elde ettikleri kâr 26 milyon sterlindir. Buna ek olarak yabancı demir yolu şirketleri Osmanlı'dan 10 milyon sterlin kefil garanti almıştır. Böylelikle demir yollarına yapılan yatırımın kısa sürede büyük bir kısmını geri almışlardır (Aydın, 2007: 20).

Demir yollarının kurulum aşamasında finansman sıkıntısını çözmek için dış yatırımcılara 80-100 yıl gibi çok uzun süreli devlet garantili destekler sağlanmıştır. Devletin son zamanlarındaki bu yatırımların %57'si Alman, %20'si İngiliz, %23,5'i Fransızlar tarafından yapılmıştır. Ülkenin batısında yoğunlaşan bu trafik ulaştırması

kolayla tırdı ı için tarım ürünlerinin pazara ula masında büyük kolaylık sa lamı tır (Kepenek ve Yentürk 2001: 20).

Dı finansman aktörleri, bu finans kaynaklarının önemli miktarını ula ıma, özellikle devlet garantisi ve uzun süren i letme garantileri oldu undan demir yolu yatırımlarına yönlendirmi tir. Yer altı ve enerji kaynaklarının endüstri devrimini gerçekle tirmi ölkelere ula tırmak ve yakın kom u ölkelerin en ücra yerlerine kadar bu endüstri mallarının ula tırılmasında geli mi ula ım a ı oldukça önem arz etmekteydi (Ba kaya 2001: 86).

mparatorluktan devrolan kara yollarının mesafesi 18335 km'dir. Bunun 13885 km'lik bölümü kumluk, 4450 km'lik bölümü ise toprak yoldur. Bu yollarda tıpkı demir yolları gibi ölkenin batısında yo unla mı fakat ula ım için uygun ko ullara sahip de ildi. Bilhassa kı dönemlerinde bu yolları kullanmak imkânsız hale gelmekteydi (Ya a 1980: 10).

mparatorlukta deniz yolları dı ölkelere sa lanan imtiyazlar neticesinde verilen kabotaj hakkı nedeni ile savunmasızdı. mparatorlukta telgraf sistemi ise ileri düzeydeydi. Devlet içerisinde iki ayrı posta düzeni mevcuttu. İki devletin kendi posta sistemi di eri ise yabancı devletlerin kendi sistemi idi (Kepenek; Yentürk 2001: 20).

2.2.3.2. Bankacılık

Yabancı sermaye tarafından kârlı bulunan bir di er sektör bankacılık olmu tur. Osmanlı ile ticari ili kileri olan birçok Batılı ölkede para ticaretinden kâr elde edebilmek için Osmanlı topraklarında ubelerini açmı lardır. Bu bankaların avantajlı olmasında ulusal kurulu ların bu alanda yetersizli i etkili olmu tur (ahin, 2007: 21).

17. ve 18. yüzyılda Osmanlı Devleti sıklıkla mali bunalımlar ya amı tır. Bu durumun olu masında ekonomik güçsüzlüklerden daha çok merkezi devletin güçsüzlü ü söz konusudur. Devletin vergileri toplayamayıp vergi gelirlerine ta radaki ayanların ve ileri gelenlerin el koyması merkezi devletin güçsüzlü ünü

ortaya koymaktadır. Savaşların süreklilik kazanması ve ordunun artan masrafları sebebiyle mali bunalımlar devamlı hale gelmiştir (Pamuk, 2007: 228). Dünya kapitalizminin gelişmesi, savaşlar ve siyasi gelişmelerin yol açtığı Osmanlı sistemindeki değişiklikler nedeniyle Tanzimat Dönemi'nden sonra para ve kredi alanında tekelatlanmaya gidilmesi zorunlu hale gelmiştir. Böylelikle bankerlerden bankalara geçişler başlamıştır. Manolaki Baltazzi ve Jacques Alleon adındaki iki Galata bankerleri 1847'de aynı görevi yerine getirmek üzere Osmanlı Devleti'ndeki ilk banka olan İstanbul Bankası'nı (Bank-ı Dersaadet) kurmuşlardır. Yabancı mali sıkıntılar nedeniyle banka 1853 yılında iflas etmiştir (Dağdemir, 2002: 702).

Osmanlı'daki banka hizmetlerini Galata bankerleri olarak adlandırılan azınlık gruplar yürütmekteydi. Dışarı açılma dönemlerinde yerli girişimlerden bazılarının başarısız olmasından sonra 1856'da İngiliz sermayesi ile Londra'da Osmanlı Bankası kuruldu (Kepenek ve Yentürk, 2001: 20). 1863 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane'ye devredilen banka, faaliyetlerine son vermiştir. Fransa-İngiltere ortak sermayesi ile kurulan banka, kurulduğunda ve sonraki yaklaşık çeyrek asırlık süreçte çeşitli ayrıcalıklar elde etmiştir. Ancak bu ayrıcalıklar belirli sürelerde uzatılmıştır. Bankaya hazine adına işlem yapma, para basma ve tüm ticari faaliyetleri yapma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiler verilirken bütün vergilendirme ve resmi masrafları ödemekten başlanmıştır. Osmanlı Devleti sonrasında işlemlerine devam eden bankanın bir takım ayrıcalıkları 1924 ve 1926 yıllarında imzalanan mukaveleler ile daraltılmıştır (Karluk, 1997: 309).

Osmanlı Devleti'nde yabancı sermayeli bankaların sayısı hızla artmıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti ile ticari ilişkisi olan hemen her ülkenin bir ya da birkaç bankasının Osmanlı'da şubeleri olmuştur. Yerli sermayeye dayalı ve kalıcı bir bankacılık girişimi, Mithat Paşa'nın 1863'te kurduğu Tarım Kredi Kooperatiflerinin, Ziraat Bankasına dönüştürülmesidir. Kredi faizlerinin %100'e ulaştığı piyasada Ziraat Bankası'nın kısıtlı da olsa %6 faizle kredi imkânı sağlaması tarım kesimi için oldukça yararlı bir gelişmedir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 20-21).

2.2.3.3. Dı Ticaret

19. yüzyılın sonlarına do ru tüm ekonomik piyasaların durgunluk artlarından kurtulmasıyla beraber imparatorlu un uluslararası ticaretinin pozitif yönde geli me gösterdi i, zirai meta imal edilmesi sürecinde de artı görülmü tür. 19. yüzyılın üçüncü çeyre ine kadar olan ilk ticaret etkisi kıyı kesimleri ile yetinmi ken, demir yollarının artması ile yükselen ikinci ticaret etkisi bilhassa ç Anadolu Kesimini etkilemi tir. 1.Dünya Sava ı'ndan önceki dönemlere ait verilere bakıldı nda mparatorluk ekonomisinin azımsanmayacak bir hızda kalkındı nı göstermektedir.

De er esasına dayanan gümrük vergisi, Birinci Dünya Sava ı'na kadar mparatorluk sınırlarında geçerli olmaya devam etmi tir. thalatta %11 olarak uygulanan bu vergi, üretimi te vik etmekten ziyade bütçe için bir girdi olarak kabul edilmi tir (Tekeli ve lkin, 1977: 67).

mparatorlu un ihracat ve ithalatına ait veriler maalesef düzenli de ildir. Eldeki verilerden anla ıldı ı kadarıyla ihracat ve ithalat dengesi sürekli olarak açık yönlü hareket etmi tir. Gelir, gideri kar ılayamamı tır. Osmanlı Devletinin ihracat-ithalat politikası umumi olarak topraklarında fazla üretimi sa lamak ve maliyetleri dü ürmek amacıyla dı a satımı arttırıp, dı alımı azaltmaya yöneliktir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 21).

Ayrıcalıkların da dayana ıyla ihracatı özendirmeye yönelik dı ticaret siyaseti 1838 yılında yapılan Serbest Ticaret Anla ması ve bunun ardınca Fransa ve öteki Avrupa milletleri ile yapılan benzer kontratlar ile devlet sınırları üzerinde mevcut olan hâkimiyetinden cayarak yabancı ülke vatanda larına, kendi vatanda larına kıyasla sayısız imtiyaz vermek yoluyla dı ticaret politikasında engelleri ortadan kaldırmı tır. Böylelikle mparatorluk ekonomisi Avrupa endüstrisi için açık bir pazara dönü mü tür.

1800'lü yıllarda bir taraftan devlet gelirlerini yükseltmek, di er taraftan ise milli üretimi dı arıdaki ekonomik yarı a kar ı muhafaza etmek amacıyla ithalatın vergilendirilmesi seçene ine ba vurulmu tur. Bu sebeple 1838 yılında imzalanan

anlamayı de i ikli e u ratmaya çalı mı tır. Bu ba lamda 1869 yılında ithalat vergisi %8 olarak belirlenmiştir. Sonraki dönemlerde ise bu oranın %20'ye yükseltilmesi ve verginin miktar yerine de eri üzerinden alınması iste i devamlı olarak reddedilmiştir.

1907 yılında ise ithalat vergisinin Duyun-u Umumiye'ye aktarılması artı ile %3'lük artı konusunda anlaşılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 22).

Dünya Sava ı'nın ba lamasıyla birlikte 9 Eylül 1914 tarihinde hükümet, yabancı devletlere verdi i imtiyazları tek taraflı olarak kaldırdı nı duyurmuş ve aynı dönemde ithalat vergisini %15'e yükseltmiştir. 1916'nın mart ayında ise vergiyi de eri üzerinden almak yerine miktar üzerinden almaya ba lamıştır (Toprak, 1982: 114).

Devletin son dönemlerdeki ihracatı, ithalatının sadece %60'lık kısmına kar ılıklı geliyordu. İmparatorlu un ihraç kalemlerinde zirai ürünler ve çe itli madenler öncelikli olarak yer almaktaydı. Endüstriyel ürün olarak ise sadece halı satışı yapılmaktaydı. Zirai ürünler içerisinde ise ba lıca kalemleri ipek, pamuk, tütün ve fındık olmakla beraber incir, afyon ve tiftik sayılabilir. Devletin ithalat kalemleri arasında ise; tekstil öncelikli olmakla beraber eker, gıda malzemeleri ve un ayrıca yakacak maddelerinin önemli yer tuttu u görülürdü (Kepenek ve Yentürk, 2001: 22).

Birinci Dünya Sava ı İmparatorlu un ithalat-ihracat gelirlerinde büyük zarara sebep olmuştur. Dış satımda 1911-1923 tarihleri aralı nda geliri 1,7 milyar kuru dü ü le 800 milyon kuru a dü mü tür. Dış alım kalemi ise 3,1 milyar kuru luk dü ü le, 1,4 milyara gerilemiştir.

Tablo 5: Dış ticaret, 1880-1913 (Milyon Osmanlı Lirası)

Yıl	İhracat	İthalât	Açık	İhracat / İthalât
1880	8467	17847	-9380	47
1890	12836	22914	-10078	56
1900	14905	23841	-8936	63
1911	24712	44990	-20278	55
1913	21436	40809	-19373	53

Kaynak: Tokgöz, E.(1999) Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, maj Yayıncılık, 5.Baskı, s:8-9

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ithalat-ihracat gelirlerinde, İngiltere'nin payı sürekli olarak dü erken, Almanya'nın payı giderek yükselmiştir. 19. yüzyılın sonlarına do ru Almanya'nın ithalat-ihracat oranı %2 idi. Birinci Dünya Sava ı öncesinde ise dış alım oranı %18, dış satımda ise %8 noktalarına gerilemiştir. İngiltere'nin payı ise dış alımda %51'den %34'e, dış satım kaleminde ise %50'den %32'ye gerilemiştir. Fransa'nın İngiltere ile beraber 19. yüzyılın sonlarına do ru dış alımdaki payları %65, dış satımdaki payları ise %73 seviyelerindeyken; Birinci Dünya Sava ı öncesi bu oranlar, dış alımda %28, dış satımda ise %42 seviyelerine gerilemiştir.

Bu durumu özetleyecek olursak, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ithalat-ihracat paylarında tilaf Devletlerinin paylarında dü ü ya anırken, ttifak Devletlerinin paylarında artı ya anmıştır.

Tablo 6: Osmanlı Dışı Ticaretinin Yapısı, 1914

Ürün Türü	İthalat %	Ürün Türü	İhracat %
Sanayi ürünleri	% 59.4	Tahıllar	% 45.0
Tahıllar	% 25.0	Hammaddeler	% 38.4
Bazı Hammaddeler	% 7.0	Mamul maddeler	% 13.0
Di er Maddeler	% 8.6	Di er Maddeler	% 3.6

Kaynak: D E, 1973: s.14. Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, Ankara

Sonuç itibariyle, İmparatorluktan cumhuriyete bırakılan miras şu şekilde idi;

- Zirai kalitede, geçinebilecek düzeyde ekonomik bir yapı.
- Yönetimin ekonomik olaylara bakış açısında, "mali" bir bakış açısının varlığı. yapılan üretim ve harcamalarla ilgili kararlarda, "iktisadi optimumdan" çok devletin bu ekonomik faaliyetler sonucunda elde edeceği vergi gelirlerinin öne çıktığı bir yaklaşımdır.
- Geleneksel esnaf ve lonca yapısı içinde ölçek olarak küçük eski teknolojiye dayalı endüstrinin yolum oldu u, büyük ölçekli yatırımların devlet tarafından yapıldığı bir endüstriyel yapı. Tazminat sonrası ise bu yapı içerisindeki geleneksel zanaatların ve fabrikaların çoğunun dış rekabete karşı yenik düşmesi.

- 1838 ve 1861 Ticaret Antlaşmaları, 1854 yılında başlayan borçlanma, 1881’de kurulan Duyun-u Umumiye yapılıncası neticesinde ekonomi siyasetinde bağımsızlığın yitilmesi ve bunun sonucunda mali denetimin Avrupa’ya geçmesi (Bulu , 2003: 37).

2.2.4. Milli Gelir

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllarda milli gelir kavramı daha tam anlamıyla oluşmamı ve ulusal geliri hesap edebilecek verilerin mevcut olmaması sebebiyle bu dönemlere ait doğru veriler olmamasından yola çıkılarak, yapılan oranlamalara bakılırsa Tablo 7’de de anlaşıcağı gibi, birey başına düşen milli gelirin cumhuriyetin ilk yılında 75,7 lira oldu ğu dđ ünđlmektedir.

Vedat Eldem aracılığıyla mparatorluğun son yıllarına ait ulusal gelir oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Osmanlı mparatorluğu Son Dönemi Milli Gelir Tahminleri (Milyon Kuru)

Bölümler	1907	1913	1914
Tarım	11.385	10.422	13.060
Madencilik	165	156	105
malat Endüstrisi	2.230	2.551	2.443
n sanat	616	612	442
Ulaştırma	687	-	-
Ticaret	1.894	2.170	1.832
Mali faaliyetler	223	-	-
Devlet hizmeti	1.374	1.774	1.878
Mesken gelirleri	742	664	664
Serbest Meslek ve Hizmetler	1.020	1.025	1.130
Yurt dışı gelirleri	(20.336)	(20.369)	(22.469)
Dış Alem	-149	-103	-103
Millî Gelir	20.187	20.266	22.393
Vasıtalı Vergiler	812	970	768
Safî Millî Hasıla	20.999	21.236	23.163
Akıncı Payı	921	907	946
G.S.M.H	21.920	22.143	24.107

Kaynak: Eldem, V. (1994). Osmanlı mparatorluğu’nun İktisadi Artıları Hakkında Bir Tetkik, TTK Yayınları, Ankara. s: 224

2.3. OSMANLI DEVLET 'NDEN DEVRALINAN EKONOMİK DURUM

İngiltere'de 1700 -1800'lü yıllarda başlayan Endüstri Devrimi daha sonra diğer Avrupa ülkelerine de sıçramıştır. Yani bu gelişmelerden sonra makineye dayalı üretim artmış ve bunun sonucunda atölye üretiminden büyük fabrikalara geçmiştir. Bu gelişmelerin ortaya çıkan hammadde ihtiyacının karşılanması için serbest ticaret düzenesi ortaya atılmıştır. Herkesten önce sanayile İngiltere, Avrupa'yı bu ticarete zorlamıştır. Avrupa bu zorlamayı gümrük duvarlarını kaldırarak çalırken diğer yandan hızla sanayilemeye çalışarak arasındaki farkı azaltmıştır. Avrupa bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti bu gelişmelerin tamamen dışında kalarak bu süreçte oldukça geri kalmıştır. Sanayi devrimini yakalayamayan Osmanlı Devleti, geleneksel üretimini de koruyamamıştır. 1838 yılında İngiltere ile yapılan serbest ticaret antlaşması devleti adeta açık pazara çevirmiştir (Şahin, 2007: 2).

Devletin sanayi devrimini kaçırmasının temel nedenlerinden biri de sosyal yapısıydı. Bu devrimi gerçekleştirebilecek sermaye ve devlet adamı toplumda bulunmamıştı. Toplumda önderlik edenler genelde asker, toprak sahipleri ve dini liderlerdi. Ticaret hayatına ise loncalar hâkimdi. Lonca geleneğinde ise insanın kanaatkâr olması önemliydi. Bu gelenekte mal ve sermaye birikimi yapılmıyordu. Köylerde yaşıyanlar köy hayatından vazgeçmemekte ve gereksinimlerini karşılamak için zaman zaman şehirlere gelip çalışmaktaydı. Fakat bu çalışma uzun süreli olmaktan uzaktı. İhtiyaç duyulan para biriktirildikten sonra köye geri dönülürdü. Burada ihtiyaç duyulan yetim iş gücü ihtiyacını karşılamadığı gibi şehirleşme olgusunun da oluşumuna engeldi.

İngiliz tacirler, yapılan antlaşma gereğince Osmanlı Devleti topraklarında %5 gümrük ile satış yaparlarken yerli tacir %8'le %12 arasında gümrük ödemekteydi. Bu dönemden itibaren her şey batılıların istediği gibi şekillendi. Osmanlı'da başta pamuklu ve ipekli dokuma olmak üzere ipekçilik ve sırmakçılık gibi endüstri kolları büyük bir hızla iflas etme derecesine geldi. Dış alım büyük bir hızla artmaya başladı bu da dış ticaret bilançosunda büyük açıklar verilmesine sebep oluyordu. Bu açıklar 1850'ye kadar derinli maden ihracıyla, 1854'ten sonra ise Avrupa

metropollerinden alınan borçlarla ödenmi tir. 1854'te alınan ilk borç di er borçlar için öncü olmu tur. Alınan her borç yeni ayrıcalıklar tanınması demek oluyordu. Nitekim ilk borcun üzerinden 30 yıl geçmeden Osmanlı Devleti borç bata ına saplanmı ve borçlarından ötürü iflas bayra ını çekmi tir. 1881'de kurulan Duyun-ı Umumi dairesi ekonomik tutsaklı ın di er zinciri olmu tur (ahin, 2007: 4-5).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE EKONOMİK GELİMLER

3.1. ATATÜRK'ÜN EKONOMİ ANLAYI

Atatürk'ün ekonomi felsefesi veya ekonomi politika anlayışı iki ayrı yönde ifade edilebilir. Bunlardan birincisi Atatürk'ün izlediği ekonomi politikaları, diğeri ise bu politikanın dayandığı ekonomik modeldir. Atatürk'ün benimsediği ekonomi politikası tamamen istikrara dayalı, dış yardımsız, hızlı, bütün ülkeye ve halk kitlelerine yayılmış, sosyal adalete dönük bir politikadır. Bu politikanın en önemli özelliği ise istikrara dayalı olmasıdır (Kurda, 1994: 75).

Atatürk sağlam bir yapı için reformların ülke içi koşullar doğrultusunda gerçekleştirilmesi bilincindeydi. Ayrıca o dönem için yaşanan sıkıntılar karşısında vatandaşların sahip oldukları hak ve özgürlüklerin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda bireye özgürlük ve yükümlülük verilmeli, bunun yanı sıra bireyin topluma açılım konusundaki istek ve tercihleri belirlenmeliydi (Türkkan, 1982: 59). Bu ihtiyaçlar doğrultusunda sosyoekonomik yapıyı çeşitli seviyelere ulaştırmak amacıyla gerekli reformlar yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Atatürk iktisadi gelişmeyi her zaman ön planda tutmuş, tam bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlıkla eşdeğer olduğunu düşünmesinden hareketle daha Kurtuluş Savaşı sırasında bir ekonomi heyeti oluşturarak Türkiye'nin gelecekte uygulayacağı ekonomi politikasının belirlenmesini arzu etmiştir (Ülken, 1981: 34-36).

Atatürk'ün ekonomik sistem yaklaşımını incelemeye başlamadan önce, O'nun ekonomi hakkındaki görüşlerine yer vermek daha anlamlı olacaktır. Atatürk'ün ekonomi hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Tarih milletlerin yükselme ve gerileme nedenlerini ararken birçok siyasi, askeri, toplumsal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Üstüne yok ki bu nedenler toplumsal olaylarda etkindirler. Fakat bir milletin doğrudan hayatıyla, yükselişiyle,

gerilmesiyle ilgili ba lantılı olan milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin tespit etti i bu gerçek bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde de tamamen meydana çıkmı tır. Gerçekten Türk Tarihi incelenirse bütün yükselme ve gerilime sebeplerinin bir ekonomi meselesinden ba ka bir ey olmadı ı anla ılır. Tarihimizi dolduran bunca ba arılar, zaferler ve yahut ma lubiyetler, çökü ler ve felaketler, bunların hepsi meydana geldikleri devirlerdeki ekonomik durumumuzla ilgili ve ba lantılıdır. Yeni Türkiye'mizi layık oldu u seviyeye yükseltebilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen ekonomi devrinden ba ka bir ey de ildir. Bütün dünyada oldu u gibi memleketimizde de en önemli i imiz ekonomidir. Bu i te en yüksek ba arıyı sa lamaya çalı mak çok önemlidir, gereklidir. Bunun için, bu i in üzerinde bütün devlet te kilatının, bütün yurtta ların ve hepimizin ciddiyetle durmamız gerekmektedir. Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları, ekonomik programlarından çıkmalıdır. Türkiye'mizi layık oldu u seviyeye yükseltebilmek için mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek mecburiyetindeyiz. Fakat biz itiraf etmeye mecburuz ki, ekonomimize gere i kadar önem vermemi bulunuyoruz. Ba ardı olabilmek için gerçekten milletin ve memleketin ihtiyacına uygun ana program üzerinde bütün milletin beraberce ve uyum içinde çalı ması lazımdır. Milli E itim programlarımız gibi devlet daireleri için dü ünülecek programlar bile ekonomik programlara dayanmaktan kendilerini kurtaramazlar. Ekonomik te kilat, teknik temeller üzerine yerle erek yükseldikçe yurdun verimi çok daha fazla artmı olacaktır. Ekonomi demek her ey demektir. Ya amak için, mutlu olmak için, insan varlı ı için ne lazımsa onların hepsi demektir. Tarım demektir, ticaret demektir, çalı ma demektir, her ey demektir. Hayat demek ekonomi demektir. Türkiye'nin ilk önde gelen fikri politik de il, ekonomiktir. Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler kalıcı olamaz, kısa zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi sa layabildi i ve daha sa layabilece i faydalan verimleri tespit için iktisat hayatımızın, iktisat hâkimiyetimizin sa lanması, peki tirilmesi ve geni letilmesi gerekir. Dü manlara kar ı en kuvvetli silahımız, iktisat hayatındaki geni leme, sa lamalık ve ba arı olacaktır.” (Atatürkçülük, 1984: 401-415).

Atatürk iktisat siyasetini iki temel üzerine kurmu tur: Tam Ba ımsızlık ve Ulusallık. Bu politikalar, uygulamada kaldı ı dönemler boyunca ulusal ve uluslararası konjonktürde meydana gelen de i melere göre ekillenmi ve geli mi tir. Hiçbir zaman bu iki ilkedden taviz verilmemi tir. Milletın kalkınması öncelikle ülkenin öz kaynaklarıyla gerçekte tirilmeye çalı ılmı tur. Atatürk, o güne kadar ekonomimize gerekti i ehemmiyeti vermedi imizi bunun sebebi olarak da Osmanlı mparatorlu unun ulusal bir yönetim anlayı ına sahip olmaması oldu unu söylemi tir (Aktan, 1998: 31).

1920'lerde dünya literatüründe Neoklasik iktisadın geli tirdi i özel te ebbüse, özel mülkiyete ve tam rekabet ko ullarına dayalı olan piyasa ekonomisi modeli söz konusuydu. Atatürk bu model ile çok dinamik sonuçlar alındı ını görerek denemi tir. Fakat az geli mi ekonomi artlarında istenen sonucun alınamayaca ını fark etmesiyle yeni bir model arayı ına geçmi tir. Birey ve devletin birbirlerini tamlayıcı unsurlar halinde faaliyetlerde bulundu u karma bir model olu turmu tur. Piyasa ekonomisine dayalı fakat sermaye birikiminin, te ebbüs kabiliyetinin olmadı ı az geli mi bir ülkede kalkınma için devletin yol göstericili ine gereksinim duyuldu unun bilincinde olarak özel te ebbüse dayalı bir model geli tirmi tir (Kurda , 1994: 77).

“Devletin siyasi ve fikri hususlarda oldu u gibi bazı iktisadi i lerde de nazımlı ını prensip olarak kabul etmek caiz görülmelidir. Di er bazı devletlerin ikinci derecede görebilece i ve fertlerin te ebbüslerine bırakılmasında sakınca olmayan i llerden birço u bizim için hayatidir ve birinci derecede devlet vazifeleri arasında sayılmalıdır.” diyerek Atatürk, ekonomik açıdan devlet bünyesine de sorumluluk yüklemi tir (nan, 1972: 24).

Atatürk 1923-1938 döneminde Türkiye'de uygulanan ekonomi sistemini u ekilde açıklamaktadır: “Dünya'da iki önemli ekonomi sistemi uygulanmaktadır. Birinci Dünya Sava ının sonunda komünizm uygulandı. Fakat halka vaat edilenler aynen yerine getirilemedi. Ruslar bazı prensiplerinden geri döndüler. Bir reforma giri ip sonradan dönmektense a ır a ır ilerlemek en do ru yoldur. kinci ekonomi

sistemi liberalizmdir. Bu da eskimi tir. Bizim uyguladı ımız ekonomi sistemi ise devletçiliktir. En ileri ekonomi sistemi budur". (Boratav, 1982: 134).

Atatürk'ün temel felsefesini ve kalkınma modelini olu turan devletçilik öyle özetlenebilir;

- a) Özel te ebbüslerin yetersiz oldu u alanlarda piyasa ekonomisi kuralları içinde ticari ve sınai yatırımların yapılaca ı,
- b) Kurulan te ebbüslerin irket gibi piyasa ekonomisi kuralları bünyesinde i letilip kâr elde edilece i,
- c) Kâr elde edildikten sonra bu kurulu ların hisselerini tamamen ya da kısmen Türk ahıslara ve kurulu lara devredilece i,
- d) Devletin belirlenen ekonomik alanlardaki giri imlerinin geçici olaca ı; özel te ebbüslerin eksiklerini tamamlayıp hazır hale gelince elindeki te ebbüsleri halka devredece i, kaynakların ve yatırımların yetersiz görülen di er alanlara kaydırılaca ı ekonomik kalkınmayı amaçlayan bir devletçilik anlayı ıdır (Kurda , 1994: 80).

Atatürk ve ekonomi kurmaylarının akıllarındaki ekonomi modelinin temellerini politik olmaktan çok ülkenin içinde bulundu u mevcut artlar olu turuyordu. Cumhuriyetin ilanından, Atatürk'ün vefatına kadar olan süreçte Türkiye'ye özel olarak geli tirilen karma ekonomi modeliydi. Ekonomik planlamaya verilen önem ve destek, karma ekonomi modelinin zaman zaman sosyalizm ile mukayese edilmesine sebep olmu tur.

Özellikle 1920'lerde özel giri ime a ırlık veren dolayısıyla daha liberal kabul edilen sistem bir takım sebeplerle gerekli olan kalkınmayı sa layamayınca 1930'larda yerini kamu a ırlıklı bir sisteme bırakmı tur. Bunun sonucunda devletin özel kesimi yok saymadan iktisadi alanda önder olarak 1923-1938 yılları arasında uyguladı ı politikanın özünü olu turmu tur.

3.2. 1923-1938 YILLARI ARASI İKTİSAT POLİTİKALARININ BELİRLENMESİ

3.2.1. İzmir İktisat Kongresi

İktisadi hayatın canlandırılması ve bir kalkınmanın başlaması için nasıl bir politikanın uygulanması ve hangi tedbirlerin alınmasının gerektiğini incelemek, bu konuda hükümete yardımcı olmak amacıyla henüz Lozan Barış Konferansı sürerken ve müzakerelere ara verildiği bir dönemde 17 Ocak- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır (Aktan, 1978: 41). Kongre; İktisat vekili Mahmut Esat'ın mesleki temsil ilkesine göre örgütlemesiyle, Kazım Karabekir'in başkanlığı ve Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla başlamıştır (Boratav, 2015: 45).

Kongrenin öncelikli iki amacı vardır. Bunlar ilk olarak, tüccarların, işçilerin, sanayicilerin, çiftçilerin ve neredeyse birçok meslek kuruluşunun temsilcisi kongreye katılımı ve bu grupların siyasi yönetimle entegre olması; ikinci olarak da yönetim kadrosunun sermaye sahiplerine güvence vermek istemesidir. (Kepenek ve Yentürk, 2001: 32-33). Girişimci bir sınıfın canlandırılması fikri Atatürk'ün genel yaklaşımlarına ve eğilimlerine de uygun bir tutumdur.

Kongreye 2000 delegelerle katılmış fakat 1135 kişi katılmıştır. Delege seçiminde herhangi bir kurala veya koşuluna göre hareket edilmemiştir. Her vilayetten sekiz kişi temsilci olmak üzere çağırılmıştır (Ökçün, 1997: 153). Bu sekiz kişi iyi; bir tüccar, bir işçi, bir sanayici, bankacı ve üç çiftçi olmuştur. Kongrede başkanlık yapan Kazım Karabekir ayrıca sanayi temsilcisi olarak da bulunmaktaydı. Birbirinden farklı üretim sektörlerini temsilen toplanan gruplar, bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmuş ve uygulanacak ekonomi politikasını belirlemeye çalışmışlardır.

İzmir İktisat Kongresi, devlet tarafından eğitim, ulaştırma, alt yapı hizmetlerinin sağlanmasını, kredi imkânlarının artmasını öngörmüştür (Cankay, 1994: 329-330).

Kongre'de dört farklı üretim sektörü için kabul edilen esaslar incelenirse; çiftçi grubunun temel talepleri şunlardır:

- a) Rejî idare ve usulünün kaldırılması
- b) Tütün ziraatı ve ticareti serbest olmalı
- c) Akar vergisi kaldırılmalı
- d) Asayişin sağlanması

- e) Ziraat Bankası'nın geli tirilmesi ve köylüye daha yararlı hale getirilmesi
- f) Milli ürünler için asgari bir deniz ve kara taşıma ücretinin tespiti
- g) Tarımda makinelemeyi sağlamak için tarım araç ve gereçlerine gümrük muafiyeti tanınması
- h) Hayvancılığın geli tirilmesi önlemlerin alınması
- i) Ormanların korunması ve geli tirilmesi

Sanayi grubunun temel talepleri şunlardır:

- a) Türk sanayicilerine gümrüklerde gerekli korumanın sağlanması
- b) Sanayi bankalarının kurulması
- c) Sanayide eleman yetiştirecek okulların açılması
- d) Tevrik-i Sanayi Kanununun yeniden düzenlenmesi

Tüccar grubunun temel talepleri:

- a) Yabancı sermayeye devletle ortak olsa bile imtiyaz verilmemesi
- b) Kabotaj hakkının kullanılmasında ne devlete ne de şahıslara ayrıcalık tanınmaması
- c) Ticaret ve sanayi odalarının yeniden düzenlenmesi
- d) Gümrükler üzerindeki yabancı ülke kısıtlamalarının ortadan kaldırılması
- e) Milli bir emisyon bankasının kurulması
- f) Temettü vergisinin de iştirilmesi
- g) Dış ticaretin, devletin de sermayesine katılacağı Türk şirketleri bünyesinde örgütlenmesi ve millileştirilmesi
- h) Ekonomik ve mali kararlarda meslek ve ihtisas kurullarının görüşlerinin alınması
- i) İhtisami ve iştirakçi yetiştirilmesi amacı ile yeni okul ve kursların açılması

Çi grubunun temel talepleri:

- a) Amele yerine iştirakçi denilmesi
- b) Tarımda günlük çalıştırma süresinin 8 saat olması
- c) Belediye ve milletvekili seçimlerinde mesleki temsil yönteminin kabulü
- d) Sendika kurma hakkının tanınması
- e) Grev Kanunu'nun, iştirakçiler lehine yeniden düzenlenmesi

- f) Asgari ücretin sendikalar kurulana kadar belediye meclislerince saptanması
- g) 1 Mayıs'ın i ç i bayramı olması
- h) Haftada bir gün tatil ilan edilmesi
- i) yerlerinin sa lık açısından denetimi
- j) Ülkedeki tüm i gücü açıklarının Türk i ç ilerince doldurulması (Ökçün, 1997: 326-364).

Ulusal bir özel kesimin ortaya çıkarılması amacıyla bazı önlemler daha önce alınmış tı. 1924 yılında Türk giri mcilerin borç gereksinimlerini kar ılamak ve yeni sanayi kurulu larının yönetimlerine yardımcı olmak için Türkiye Bankası kurulmu tur. Yine aynı amaçla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmu tu. letmelerde kullanılacak hammaddelerin yurda giri i için uygulanan gümrük vergileri indirilmi ve korumacı yakla ım ba lamı tı (Kongar, 2002: 351).

zmir ktisat Kongresi, toplumsal sınıflar arasında avantajlı grupların kimler oldu unu anlamak yönünden de önemlidir. Kongrede alınan kararlara bakılırsa tüccar ve toprak sahiplerinin kazanımlarının daha büyük oldu u belirtilebilir. Kongreye tüccarlar daha hazırlıklı ve organize bir ekilde katılmış tır. En hazırlıklı gelen grup Milli Türk Ticaret Birli i'dir. stanbul tüccarı Kurtulu Sava ı kazanılınca hemen örgütlenmi ve hazırlanmaya ba lamı tır (Avcıo lu, 1982: 342).

Kongre sonucunda kabul edilen ekonomik ilkeler temelde dileklerden ibaret olmasına ra men, ba ta gelen iktisadi felsefeyi yansıtmaktadır ve gümrük politikasındaki sınırlamalar türünden istisnalar dı ında yedi yıl süreyle genç cumhuriyetin iktisat politikalarına hâkim olmu tur (Boratav 2015: 46).

3.2.2. Lozan Barı Antla ması

Lozan konferansı genel toplantısı 21 Kasım 1922 günü yapılmış tır. Türkiye devletini smet Pa a temsil etmiş tir. Trabzon milletvekili Hasan Bey ve Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, smet Pa anın ba kanlı ındaki delegeler kurulunu olu turmu tur (Atatürk, 2006: 475).

Lozan Barı Antla ması ile yeni Türkiye milletlerarası planda resmen tanınmış tır. Fakat Türk milli varlı ının tanınması zorlu bir mücadelenin sonunda elde

edilen başarıyla gerçekleştirilebilir ancak zaferi elde etmek Türkiye ile karlı devletler arasındaki ilişkileri hemen düzene kavuşturmadı. Bu durumun başlıca nedenleri; iki taraf arasındaki güvensizlik duygusu ve antlaşmalarda kesin çözüme kavuşturulmuş meseleler ile diğer meselelerin çözülmesinde ortaya çıkan krizlerdir. Tüm bunlar iki taraf arasında güçlük unsuru olmuş ve olağan ilişkilerin kurulması zaman almıştır (Armaoğlu, 2002: 321).

Lozan'da başlıca görüşülen konular; kapitülasyonların kaldırılması ve yabancılara verilen imtiyazlar, Osmanlı'dan kalan borçlar, gümrük düzenlemeleri, savaş tazminatları, Türk-Yunan etabli sorunu, Musul sorunu ve sınırlardır. En güçlü görülen düzenleme Osmanlı borçlarının büyük bir bölümünün Türkiye tarafından devralınmasıdır. Osmanlı'dan kalan borç Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaşan diğer devletler arasında bölüştürülmüştür. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının İmparatorluğun savaş öncesi toprakları arasında oransal dağılımı ilke olarak benimsenmiştir. Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte toplam borç 129,4 milyon liraydı (Kepenek ve Yentürk, 2001: 34). Fakat borcun yaklaşık 85 milyonluk kısmı Türkiye'ye bırakılarak toplam borcun 2/3'si ülkeye yüklenmiştir. Yıllık borç ödemeleri 6 milyon lira civarında olup 1929 yılına kadar ertelenmiştir (Boratav, 2015: 44).

Ayrıca antlaşmaya ek olarak Ticaret Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla 5 yıl boyunca Türkiye'nin dışarıya uygulayabileceği dış ticaret politikaları askıya alınmış ve bazı durumlarda ithalat ve ihracat yasakları kaldırılmıştır. 1916 Osmanlı gümrük tarifesi temel alınarak gümrük tarifelerinin 5 yıl boyunca deyimlenmesi belirlenmiştir (Boratav, 2015: 44).

Kapitülasyonların kaldırılması ile birlikte yabancılara tanınan ayrıcalıklar da kaldırılmış yabancılara ortaklıklarının ülkedeki kanunlara göre faaliyette bulunması ve kanunların yeniden düzenlenmesi kabul edilmiştir. Daha önce yabancılara tanınmış olan Kabotaj hakkı da Lozan ile birlikte kaldırıldı. Yalnızca Türk gemilerine Türkiye'de deniz ulaşımı hakkı verildi (Kepenek ve Yentürk, 2001: 34-35).

Yunanistan ile olan etabli sorununda ise antlaşmaya göre 1 milyon 300 bin civarında Rum Yunanistan'a, 400 bin Türk, Türkiye'ye göç etmiştir. Bu nüfus

mübadelesiyle kentli nüfus azalmı ekonomi nitelikli i gücü sorunuyla kar ıla mı tır. Musul sorunu ise Lozan'da bir sonuca ula mamı daha sonra Türkiye'nin aleyhine çözülmü tür (Kepenek ve Yentürk, 2001: 35).

3.2.3. A ar Vergisinin Kaldırılması

A ar vergisi tarım ürünlerinin %10'nuna tekabül eden Osmanlı devlet hazinesinin önemli parçasından biriydi. Tarımla u ra an köylünün ticari sermayedar olarak adlandırılan mültezimlere ödedikleri bu vergi 1925'e kadar bütçenin yaklaşık olarak %22'sini oluşturmaktaydı ancak a ar, tarım üreticilerinden direkt olarak alınmayıp mültezimler aracılığı ile toplandı ı için verginin büyük kısmına mültezimler tarafından el konulmaktaydı. Gün geçtikçe var olan durumun köylüyü sıkıntıya düürmesi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında geleneksel Osmanlı politikasından ba ımsız yeni bir yol izleme çabasının ortaya çıkması ile a ar vergisinin kaldırılması gündeme gelmi tir. Bu durum, anlayı türü olarak otoriterli i seçen, siyasi yaptırımlarını pazara hakim olma politikası yönünde kullanan devletin bu görü ünü de i tirip sıfırdan bir ili kiyi vurgulamasıdır (Keyder, 1982: 182).

A ar vergisinin kaldırılması 17 ubat 1925'te gerçekleştirilip tarım üreticilerine te vikler ba landı ve tarım ürünlerinin tüketimi oranında yükselme sa ladı ancak bu durum ekonomide gözle görülür bir bo luk oluşturdur. Bu var olan bo lu u kapatma amacı ile ticaret ürünlerinde pazar fiyatından %8 ya da %10 arasında vergi alınması kararla tırıldı (Dinler, 1993: 18). Ayrıca tarım ürünlerinin piyasaya deniz yolu ve demir yolu aracılığı ile sürülen miktarlarından dolayı vergi alınmı tır. Bununla birlikte yol ve a nam vergisine zam yapılarak bütçe açıklarını kapatma yolunda atılan adımlara devam edilmi tir (Ekinci, 1991: 790).

3.2.4. Te vik-i Sanayi Kanunu

Te vik-i Sanayi Kanunu en son 1913 yılında ttihat ve Terakki zamanında çıkarılmı tı. Cumhuriyet'in ilanıyla beraber, devletin sanayi geli imini özel sektör üzerinden geli tirmek istemesinden dolayı, bu kanun yeniden gözden geçirilerek geni letilmi tir. Dönemin sanayi finansmanını ilgilendiren en önemli kanun 28 Mayıs 1927 tarihli Te vik-i Sanayi Kanunu'dur. Bu kanun sanayi yatırımlara ve

sanayi i letmelere çok geni ve cömert muafiyet, imtiyaz ve te vikler sa lamaktaydı (Boratav, 2015: 48).

Sanayi kurulu larının yararlanmaları için tanınan te vikler ve istisnalar unlardır:

- J Kanununun haberle me için gerekli ba lantıları ve kullanılacak motor gücünün hükümet tarafından sa lanması
- J Giri imin kurulu a amasında ithal edilecek araç-gereçlerin demir ve denizyollarında %30 indirimli ta ınması
- J Yıllık üretimin %10'u kadar kısmının satı nda devlet garantisi olması
- J Kamu kurulu ları ve de bu te viklerden yararlanacak kurulu ların, üretimi miktar ve nitelik yönünden yeterliyse ve fiyatı %10'dan fazla de ilse dı alım yerine bu malların alınması gereklili i
- J Kamusal ürünlerin bu i letmelere indirimli satılması (Çavdar, 2004: 179).

Te vikten yararlanması planlanan sanayi kurulu ların büyük ve modern teknikleri kullanmasına önem verildi. Bu kanun kapsamında yararlandırılan sanayi kurulu larının sayısı artarak 1932'de en yüksek seviyeye ula tı ve 1473 sanayi kurulu u te viklerden yararlanmı oldu (ahin, 2007: 39).

3.2.5. Âli ktisat Meclisi

1927 yılında, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına hız vermek ve bu süreçte ortaya yeni fırsatlar koymak için olu turulan ve onursal ba kanı ba bakan olan Âli ktisat Meclisi kurulmu tur. Kurulun üye sayısı 24 idi. Yılda iki defa 15 günlük süre için toplanan bu meclisin alı ıla gelmi in dı nda bir bile imi vardı. 11 ekonomist, ekonomi ile ilgilenen kurumlardan 12 uzman ve ordudan bir temsilcisi olan Âli ktisat Meclisi, yaptırım gücüne sahip olmamasına ra men aldı ı görevler bakımından dikkat çekici bir olu umdu. Meclisin üstlendi i görevler:

- a) ktidar tarafından hazırlanacak ekonomik yasa ve tüzük tasarılarıyla ilgili görü bildirmek.
- b) Ekonomik mevzuatta zaruri olan de i iklikler için hükümete gerekçeli teklif sunmak.
- c) Ekonomik ihtiyaçlar ile ilgili ara tırma yapmak.

d) Di er iktisadi yöntemler incelenerek bunların ülke ekonomisiyle olan tesirlerini ara tırmak (Ülken, 1986: 19-20).

3.3. DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER

1929 yılında Wall Street'teki borsa çöküşünün tetiklemesiyle başlayan Büyük Buhran sanayilemiş zengin ülkeleri ciddi bir şekilde etkilemiştir. 1930'lu yıllara kadar devam eden klasik iktisat doktrini kalıcı bir şekilde gözden düşmüştür (Piketty, 2014: 144).

Dünyada meydana gelen krizle beraber milletlerin tamamında yönetimler, mali duruma karşı mecburiyeti hissetmişlerdir. Müdahaleler yönetimden yönetime farklılık göstermiştir. Fakat birçok devlet, malların değerini düşürme yöntemini izleyerek fazla sayıdaki mal stokunu azaltmaya, ithalat vergilerini arttırıp sınırlama yöntemiyle bu buhranın tesirini azaltmaya çalışmıştır (Zarakolu,1982: 92-93).

Türkiye'nin dünyadaki payının daha kısıtlı olması, yabancı sermayenin gelmek istememesi ve dünya ekonomisiyle ilişkilerin fazla gelişmemesi da Büyük Buhran'ın Türkiye'yi etkileme derecesini düşürmüştür (Işık ve Duman, 2012: 81).

Yaşanan bu gelişmeler ışığında ticaretinin çoğunu buhrandan etkilenen ülkelerle yapan Türkiye, çeşitli tedbirler almaya başladı. İmzalanmış Lozan Antlaşması hükümleri gereği kapitülasyonların ve kısıtlamaların kalkması olumlu gelişmeler olmakla beraber Türkiye buhran henüz yaşanmadan uyguladığı gümrük politikaları ile bu krize hazırlıklı yakalanmıştır. Bu sebepten dolayı Türkiye, diğer milletlere kıyasla bu krizden çevresine göre daha az zararla çıkmıştır. Buna rağmen yenilenen vergiler %8-9'luk artışla %19-20 seviyesine gelmesine rağmen krizin etkisiyle gelirlerde çabucak bir azalma başladı. Tabloda, dış alım ve dış satımda yaşanan etkiler görülmektedir.

Tablo 8: Büyük Buhranda Türkiye'nin thalat- hrcat Hacmi, 1926-1932 (milyon TL)

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
thalat	186	158	174	155	152	127	101	96	92
hrcat	235	211	224	256	98	127	86	75	87

Kaynak: Yenal, Oktay; Cumhuriyetin ktisat Tarihi, stanbul 2003. s.63

Ülke içindeki ekonomik faaliyetler de dü tü ünden alınan vergiler azalmı tır. mparatorluktan devrolan borçların ödeme süresinin aynı döneme denk gelmesi, ülkeyi finansal alanda büyük ölçüde problemin e i ine getirdi. Bu ortamda bile hükümet devalüasyon yolunu seçmemi tir (Yenal, 2003: 64).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ülkedeki en önemli etkisi Türk parasının de erinde hızlı dü ü e yol açmasında ve paradaki istikrarın bozulmasında görülmektedir. Sebebi ise 1929 yılında ödemeler bilançosu açıklarının iki kat artarak ve 101 milyona yükselmesidir. Hava artlarının olumsuz etkisi ve dünya krizinin sonucunda ihraç mallarının fiyatında meydana gelen dü ü ler de ihracat de erini 155 milyon liraya geriletmi tir (Turan, 2011: 59)

Milli ktisat ve Tasarruf Cemiyeti, büyük buhranın ortaya çıkmasından sonra, paranın kıymet yitirmesi ve ithalat-ihracat dengesizli ini dü ürmek maksadıyla 1929 yılının son çeyre inde kurulmu tur. Ekonomik sorunları kamuoyuna açıklayan ve bu konularda onlardan destek bekleyen kurulu un amaçları tüzükte a a ıdaki gibidir:

- Vatanda ları savurganlıkla sava maya, idareli olmaya ve ölçülü davranmaya sevk etmek

- Yurt içinde üretilen malı tanıtmak, yaygınla tırmak ve kullanmak.

-Yurt içinde üretilen ürünlerin niceli ini yükseltmek, dayanıklılık ve saygınlı ını, ithal ürünlerin benzeri seviyesine getirmek ve fiyatları ucuzla tırmaya çalı mak.

- Yurt içinde üretilen malların miktarını arttırmak (Tekeli ve lkin, 1977: 99).

22 ubat 1930 tarihinde parada meydana gelen de er kaybının önüne geçebilmek adına Türk Parasını Koruma Kanunu kabul edildi. Planlamada sadece 3

yıl olması dü ünülen yasa, sonuçların iyi olması sebebiyle 3 yıl daha yürürlükte kaldı (TBMM Zabıtları, 4/12: 93-94).

1931'de vurgunculu un önlenmesi, 4 ay sonra ithalatın kısıtlanması yasası yürürlü e girmi tir. 1932'de, bu mali zorlukları hafifletmek ve geliri artırmak için ktisadi Buhran Vergisi ve Muvazene Vergileri getirildi. Dört yıl içinde de askeri harcamalarının %35'i, bayındırlık ve konut harcamalarının %44'ü, e itim ve sa lık alanındaki harcamaların %15'i kesintiye u ramı tır (Yenal, 2003: 64).

Dünya piyasalarında zirai ürünlerin fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar ekonomisi tarıma dayalı olarak a ırlık kazanan Türkiye'de de tarımsal ürünlerin fiyatında dü meye neden olarak olumsuz etkilemi tir. Alınımı olan önlemler sonucunda, dı arıda 1932 yılında da devam eden krizin etkileri Türkiye'de azalma göstermi tir.

3.4. ATATÜRK'ÜN EKONOM STRATEJ LER

“ Bir hedefe varmak amacıyla eylem bütünlü ü ve organizasyon sanatı” ekinde tarif edilen strateji biçimini uzun yıllar sava alanlarında en iyi ekinde uygulayan ve 1. Dünya Sava ı'nda yenilgiye u ramadan çıkan Atatürk, bu anlay ını hem sava meydanlarında hem de sosyal ve ekonomik alanlarda uygulamı tır. Bu ba lamda Atatürk'ün toplumda e güdümü ve amaç birli ini sa lamak gayesiyle uyguladı ı iktisadi stratejiler unlardır: (Eliçin, 1970: 298)

1. Ekonomik eylemler sonucunda de er payla ımı esnasında gelir da ılımını adaleti sa lanmalı, toplumda ayrıcalıklı ki i ve sınıfların olu ması önlenmeli ve ekonomik rahatlık, geni halk kitlelerine yayılmalıdır. Bu dü ünçe, Mustafa Kemal'in halkçılık ilkesinde ete kemi e bürünmü tür.

2. Pazar ekonomisinin kurallarının i letildi i bir ekonomi olmalıdır. Bu anlay ı a sahip ekonomide verimlilik artıracaktır, bu planlama ekonomik bütünlü meye katkı sa layarak özel giri imcili i canlandıracaktır.

3. Özel sermaye korunmalı ve te vik edilmelidir. Bu strateji aynı zamanda demokratik siyasetin temel ko ulu ve kalkınmayı hızlandırmak için en etkin yoldur.

Devlet, özel sektörü denetlemeli ve tevik etmelidir. Bankası ve TCMB' nin kurulması Atatürk'ün konuya gösterdiği hassasiyetin en iyi örneğidir.

4. Özel girişimi engellemeden, devletin ekonomiye müdahalesine sınırlar getirilmesi çok önemli bir husustur. Demokrasiden ayrılmadan özel girişim birlikteliğinde uyumlu bir ekonomik sistem ancak bu şekilde ortaya çıkar.

5. Hükümet için yatırıma en uygun alanlar, alt yapı yatırımlarıdır ve bu yatırımlar, devlet için en yüksek önceliklere sahip olmalıdır. Milli bir ekonomi kurmak ve hızlı sanayileşme hamlesi için bu husus çok önemlidir. Kamu tarafından yatırım harcamaları yapılırken devletin temel fonksiyonları unutulmamalıdır (Tan, 1974: 444-449).

3.5. DEVLETÇİLİKLERİN BENİMLENMESİ

Cumhuriyet'in ilanından 1930'lara kadar özendirme ve destekleme politikasının devam etmesi, 1930 yılında büyük buhranın tüm dünyada etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte devleti iktisadi hayata katılmaya, ekonominin içinde daha etkin bir rol almaya itmiştir. Atatürk'ün "Halkımız teab'an (zihniyet olarak) devletçidir ki her ihtiyacını devletten talep etmek için kendinde hak görür" (Akin, 2007: 58) sözü devletin içinde bulunduğu durumu göstermektedir.

Cumhuriyetin kurulduğu döneme baktığımızda, devletin hiç bir ekonomik kaynağa sahip olmadığını görmekteyiz. Bu durum daha bundan itibaren devletçi politikayı doğuran sebeplerden biri olmuştur. Bu ana sebeple beraber 1930'larda devletçi politikanın seçilme sebepleri olarak:

- Yeterli sermayenin olmayışı.
- Kalifiye işçilerin yetiştirilmemesi.
- Emperyalizme karşı daha güçlü savunma.
- Halkın her şeyi devletten bekleyen bir anlayışta olması (Hamitoğulları, 1982: 113)

Bu etkilerle beraber;

- Büyük Buhran'ın tüm dünyayı etkilemesi.
- Sovyetler Birliği'nin bu krizden uyguladığı politikalar sebebiyle etkilenmemesi

- mparatorluktan devralınan borçlar ve ekonomik yapı.

- Kapitalist sistemle yönetilen ekonomilerin bu krize çözüm üretmemesi gibi nedenleri de sayabiliriz (Parasız, 1998: 39).

Tüm bu gelişmelerin ışığında, devletçi ekonomik yapının ideolojiden ziyade bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Uygulanan devletçi politika temel olarak, büyük yatırımları devlet eliyle ve hızlıca uygulayarak biran önce kalkınma hamlesini gerçekleştirmek gayesini taşımaktaydı. Bu planlamalar doğrultusunda en azından temel tüketim mallarının ithalatı önlenerek dışa bağımlılık azaltılmak isteniyordu. Bu planlamalar içinde özel sektör teşvik edilip bu model içinde ekonomik gelişmeyi sağlamak bir diğer amaç idi.

1933 yılında uygulamaya konulan ilk Kalkınma Planı, planlı ekonomilerde görüldüğü gibi bir planlamadan ziyade devletin ekonomiye dair neler yapacağını belirten bir program niteliğini taşımaktaydı (Kongar, 2002; 353).

Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin maliyetleri, ekonomik olarak nasıl destekleneceği, kurulacak tesislerin üretim kapasitelerinin ne kadar olacağı gibi hususlar bu programda belirtilmemiştir (Şahin, 2007; 60).

Kurulacak tesislerin yer seçimine çeşitli sebeplerle (iç gücü-hammaddeye yakınlık vb.) dikkat edilse de aslan payının Marmara ve Ege bölgelerine düştüğü görülmektedir. 23 fabrikadan 9'u Marmara, 4'ü Ege Bölgesi'ne, 2'si ise İç Anadolu Bölgesi'ne kurulmuştur (Şahin, 2007: 61).

Bu fabrikaların çoğu temel tüketim mallarının üretimine yönelik tesislerdi. Planlanan projelerin 44 milyon TL'ye mal olacağı tahmin edilmiş fakat harcamalar toplamı 100 milyonu geçmiştir. Yatırımların %50'den fazlasını dokuma ve demir-çelik dalları almıştır (Şahin, 2007: 63). Planın uygulanmasında yetki ve sorumluluk Sümerbank'a verilmiştir. Sümerbank 1933 yılında kurulmuş olup görevi, devlete ait fabrikaları işletmek ve devletten gelecek yeni sermayeler ile hükümet onaylı yeni tesisler açmaktır. İlk planlamada sınırlı olsa da, Bankası ve Ziraat Bankası da Sümerbank'ın yanında rol almışlardır.

İlk planlamanın başarısı devlete cesaret vermiş ve ikinci planlamanın hazırlıkları başlamıştır. 100'den fazla fabrikanın kurulması planlanmaktaydı. İkinci planlamada özellikle alt yapı hamleleri dikkat çekiciydi. Kendine yeterlilik

ilkelerinden yola çıkan Birinci Kalkınma Planının do al bir uzantısı olarak görülen ikinci Kalkınma Planı, ikinci Dünya Sava ına denk gelmesinden ötürü hayata geçirilemedi.

Sonuç olarak, zorunluluktan do an devletçi politika ilk planlamasını hayata geçirmi olup içindeki ko ullara göre ümit verici sonuçlar almı tır. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmu ve ba ımsız ekonominin ilk göstergesi konumuna gelmi ti. Demir yollarına a ırlık verilmi ve 1940'lara kadar ülkedeki demir yolu a ının büyük ço unlu u dö enmi duruma gelmi ti. ikinci Dünya Sava ı, ülkenin ekonomik geli mesini ve devletçi politikalarını devam ettirmesini sekteye u ratmı tır (ahin, 2007: 58).

3.6. SANAYİLE ME PLANLARI

Büyük Buhan zamanlarında, ülke ekonomisi yönetim eliyle endüstri hamlesi gerçekleştirilmiştir. Buhanın yarataca ı etkiler önceden sezilmi , Lozan Antlaşması'nın kısıtlamalarının da son bulmasıyla dı alım ve dı satımlarda tedbirler alınarak bu süreçten mümkün oldu unca az zararla çıkılmaya çalı ılmı tır.

Devlet, ülkenin kalkınabilmesi hedefleri do rultusunda gerekli alanlarda çalı malarını yapmı ve özel sektörün yeterli olamayaca ının da anlaşılmışıyla hazırlanan planlar yoluyla girişimcilerin devlet destekli yürütülmesi gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber di er az geli mi ülkeler gibi endüstriyel yapıya geçmenin ilk adımları da bu süreçte atılmı tır (Ero lu, 2007: 63-73).

1920 yılında ülkedeki endüstriyel yapı, temel kullanım ürünlerini bile kar ılamaktan yoksundu. Yönetimin sanayile me hamlesinin amacı, bu olumsuz durumu sona erdirmektir. Temel besin maddeleri olan glikoz, un ve ya ın kendi yerli üreticiler tarafından kar ılanması bu sürecin kırılma noktası olacaktır. Bir di er amaç da, ulusun hammadde kayna ını faaliyete geçirip imal edici bir sistem olu turmaktır. Böylelikle endüstriyellemi bir toplum yapısının ilk adımları atılacaktır (Kuruç, 1987: 109-112).

3.6.1. Birinci Be Yıllık Sanayile me Planı (BBYSP)

Birinci Be Yıllık Sanayi Planı 1933 yılında uygulamaya geçilmi ve plana adını da veren endüstrile me hamlesi öncelikli adım olarak görülmü tür. Devlet destekli sanayi modelinin amacı, yatırıma yönelik ürünler üreten sanayi tipi olmaktan

ziyade ithal edilen temel kullanım ürünlerinin yerine konabilecek malları üretmek ve yerel üretime, do al kaynaklara ba lı tesislerin kurulmasını sa lamaktır.

Endüstri sektörünün 1930 yılında Gayri Safi Milli Hâsıla içindeki oranı %15 oldu unu dü ünürsek kalan %85 plan dı ndaydı (Beyarslan, 1982: 38).

Birinci Be Yıllık Sanayi Planı'nın esasları öyle sıralanabilir:

- Esas ham maddeleri ülkede yeti en veya yeti mekle beraber kısa bir zamanda içerde temini mümkün görülen sanayi kolları ele alınmı tır.

- Bunlar, büyük sermaye ve teknik kuvvet gerektiren sanayiden olduklarından, kurulu ları devlete veya milli müesseselere bırakılmı tır. Bu sanayi tarım alanına da dengeli bir faaliyet zemini yaratacaktır.

- Kurulmasına karar verilen sanayinin, üretim kapasitesi ülkenin ihtiyaç ve tüketimiyle orantılıdır (kükürt, gül ya ı ve süngerden ba ka).

Birinci planda 20 fabrika kurulması teklif edilmi tir (nan, 1972: 16).

lk 5 yıllık kalkınma planlaması do rultusunda planlanan ve hayata geçirilen endüstri 5 ana grupta bir araya gelmi ti (Sevgi, 1994: 51);

- Dokuma sektörü (kendir, pamuk, yün)
- Maden sektörü (bakır, demir-çelik, күкürt)
- Ka ıt sektörü (selüloz)
- Kimya sektörü (süper fosfat, posata, suni ipek, kireç kayma ı, fosforik asit, kibrit)
- Ta -toprak sektörü (çimento, seramik, cam, i e) eklinde hayata geçmi tir.

Bu yirmi tesislerin hayata geçmesi için 43.453.00 Türk Lirası hedeflenmi tir. Gerekli olan finansal kayna ı Sümerbank ve Bankası kar ılayacaktı.

Devlet destekli endüstrile me dönemi finansal kaynak temini sırasında, ülkenin borç yükü arttırılmamakla beraber kararlı bir ekonomi siyaseti takip edilerek açık finansman örne i tercih edilmedi. Finansmanın temel kayna ı halktan alınan tüketim malları vergilerinden olu turulmu tur (Parasız, 1998: 50).

Teknik alandaki bu planlı kalkınma, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına büyük bir güç sağladı ve toplum hayatına büyük ölçüde tesir etmiştir. Özellikle toprağın verimini arttıracak olan teknik tarıma uygulanması bütün bir endüstrinin gelişmesiyle mümkün olabilecektir.

Devletçiliğin dayandığı prensibe göre, büyük ve kamu yararına olan kuruluşların hükümet eliyle ve planlı bir şekilde yapılması, özel teşebbüse ise milli sermayeyi israf etmekten kaçınmak ve milli menfaatlerin uyumlu bir şekilde yürütmesi için, devletin yol gösterici ve koruyucu olması öngörülmektedir (Tan, 1972: 17).

1934 yılında uygulamaya konulan ilk beş yıllık planlamanın süreci devam ederken 1936 yılında ikinci beş yıllık plan hazırlıklarına başlanmıştır. Uygulamaya konulan birinci planın aksine ara ve yatırıma dönük malların üretilmesine ağırlık veriyordu. Elektrifikasyon, limanlar ve madencilik gibi altyapı gelişmelerini dikkate almıyordu. Bu özellikler bakımından planlanan ikinci beş yıllık planın bir nevi kendine yeterlilik inancına önem verdiği ve ilk planlamanın doğal bir devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle ikinci beş yıllık plan uygulanamamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 68).

3.6.2. İkinci Beş Yıllık Sanayiileme Planı (BYSP)

1936 yılının 20-24 Ocak tarihleri arasında Ekonomi Vekili Celal Bayar'ın başkanlık ettiği Sanayi kurultayı BYSP hazırlıkları için bir araya geldi. Kurultayın kabullendiği unsur ve teklifleri kapsayan "tasavvur" taslağı Bakan'a takdim edildi. Celal Bayar kapak yazısında Bakan'ın önüne şöyle yazdı:

"Türkiye için endüstrileme, kudretli tabirinizle bir milli varlık savaşımıdır, bir milli müdafaa mücadelesidir ve hiçbir fedakârlık ve sıkıntı, bir milli mücadelenin neticesiyle mukayese edilemez. " diyordu.

Dönemin siyasi aktörleri, ekonomik ve politik özgürlüğün devam etmesi için sanayiilemeyi ulusal amaç edindiler. Bu sebeple BYSP'nin kapsadığı ekonomik alanlar ve fabrika sayısı itibarıyla ilk plandan daha geniş ölçekte hazırlanmıştır. Kısa zamanda açılan fabrikaların ve kazanılan deneyimlerin yarattığı pozitif hava da etkili olmuştur. 1938 yılına gelindiğinde küresel çapta savaş sinyallerini gören hükümet,

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden 2 ay önce, 16 Eylül 1938 yılında planda de i ikli e gitmi ve süresini de dört yıl olarak revize etmi tir. İkinci Dünya Sava ı ba lamadan üç ay önce bu plan rafa kaldırılarak, ktisadi Kalkınma Planı yürürlü e konmu tur. (Tokgöz, 1995: 71).

Yukarıda da de indi imiz gibi, sava ın ba laması BYSP'nin uygulamaya konulmasını imkânsız hale getirmi tir.

Her iki sanayi planının kar ıla tırması u ekilde yapılabilir:

- Ana maddesi yurt içinde yeti en, finansman ve teknik yeterlilik isteyen, ülkenin içinde bulundu u ekonomik artlara uygun sanayiler ele alınmı tir.
- Ülkedeki do al kaynakların kalitesi göz önüne alındı ında halk için istihdam kapısı olarak planlanması.
- Kömür ve Elektrik yatırımlarına dikkat çekilmi tir.
- İkinci planlamada da büyük finansman ve teknoloji isteyen endüstri dallarına devlet müdahale edip finanse ederek özel sektörü zora sokmamı tir. Bu dallar dı ındaki uygulamalarda özel girişimcilere özgürlük tanınmı tir.
- İlk planda yer alan demir-çelik fabrikalarına yarı mamul maddelerini i leyecek tesisler ikinci planda sunulmu tur (Kalaycı, 2009: 152-176).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923-1938 ATATÜRK DÖNEM TÜRK YE EKONOM S N N ANAL Z

4.1. ATATÜRK DÖNEM EKONOM S N N SEKTÖREL ANAL Z

4.1.1. Tarım Sektörü

Tarım kesimi hakkında ilk resmi bilgilerimiz, 1927 yılında gerçekleştirilen nüfus, tarım ve sanayi sayımı sonuçlarına dayanmaktadır. İlk nüfus sayımı sonuçları, toplam nüfusun 13 milyon 500 bin civarında olduğunu göstermiştir. Tarım kesiminde çalışan nüfusun, toplam nüfusun yaklaşık %68'ini temsil ettiği hesaplanmıştır. Savaş ekonomisinden barın ekonomisine geçişin ilk önemli sonucu, tarım kesiminde üretimin artması olmuştur. Bu ilki milli gelir hesaplamalarından izlediğimizde; 1923 yılında GSMH içinde tarımın payı %40 civarındayken, her yıl artarak 1926'da yaklaşık %50'ye yükseldiği görülmektedir. 1925 yılında 716 sayılı yasayla 22.233 çiftçi ailesine, 20 yılda ödenmek üzere 731 bin dönüm toprak dağıtılmıştır. Toplam tarımsal kredi hacmi 22 milyondan 100 milyona çıkarılırken, kredi faizi %12'den %9'a indirilmiştir. Hükümet, bir yandan kooperatifçiliği ve traktör kullanımını özendirici önlemler alırken diğer yandan tarımda alt yapı çalışmalarını çok yönlü olarak sürdürmüştür. Avrupa'ya tarım öğrenimi yapmak için öğrenci gönderilirken tarım memurlarına ve öğrencilerine hizmet içi eğitim yoluyla modern bilgiler verilmiştir. Örnek çiftlikler, fidanlıklar ve tohum ıslah enstitüleri kurulmuştur. Savaş yıllarından kırılan hayvan cinsi ve sayısının artırılması teşvik edilmiştir (Tokgöz, 1999: 72).

Tablo 9: Belli Ba lı Taram Ürünlerinin Üretim Miktarı ve Canlı Hayvan Sayısı

	Bu day	Tütün	Pamuk	Koyun	Keçi	Büyükbas
	1000 ton	1000 ton	1000 ton	milyon	milyon	milyon
1926-30	1926	50	51	17	14	6
1931-35	2304	36	40	16	13	7
1936-40	3636	68	64	23	16	9

Kaynak: Tezel, Y. S; Cumhuriyet'in ktisadi Tarihi, 5. bs. stanbul: Türkiye

Bankası Kültür Yayınları, 2003, 355

Tarımda uygulanan politikalar bu dönem sanayile mede oldu u gibi bir strateji ekinde de il, artlara göre uygulamaya kondu. Tablo 9'da incelenen zaman aralı nda bu day, tütün, pamuk üretiminin ve koyun, keçi ve büyük ba hayvan sayısının artı gösterdi ini görmekteyiz.

Dönem boyunca Türk tarımının belirleyici özelli i, çok dü ük düzeyde toprak kullanımınıdır. Dönemin ba langıcında ekilen toprakların miktarı yakla ık 4-5 milyon hektardır. Bu miktar ekilebilir alanların %20'sinden azdır. Toplam alanın ise sadece %56 kadarını olu turmaktadır. letme ba ına ekilen alan 25 dekadır. 1923-1938 döneminde Türkiye'de ortalama mülk arazi 70 dekar civarındadır. Dönem boyunca ekilen toprak miktarı yılda %2,5 kadar geni lemi tir. Dönemin sonunda ekilebilir toprakların yakla ık %35'i ekilmektedir (Aruoba, 1982: 80).

Tablo 10: 1924 - 1949 Arası Tarımsal Üretim

Yıllar	Bu day (Ton)	Fiyat (kr /kg)	Tütün (Ton)	Fiyat (kr /kg)	Üzüm (fiyat) ihraç/birim
1924	821.231	10,6	51.870	68,2	37,7
1925	967.758	14,4	56.284	70,3	46,2
1926	2.222.000	12,4	54.319	64,1	43,3
1927	1.199.000	11,8	69.604	72,3	40,2
1928	1.476.000	13,5	43.035	56,3	27,4
1929	2.446.000	12,5	36.503	71,8	20,8
1930	2.327.000	7,3	47.211	71,5	25,0
1931	2.693.000	4,0	51.111	35,7	35,0
1932	1.741.000	4,2	18.040	34,8	21,5
1933	2.404.000	3,7	40.148	30,2	15,1
1934	2.404.000	3,6	35.678	44,4	13,4
1935	2.269.000	4,6	36.004	53,7	13,7
1936	3.467.000	4,7	75.936	52,8	15,4
1937	3.324.000	4,7	72.677	47,8	20,6
1938	3.850.000	4,3	58.800	43,3	17,2
1939	3.772.000	4,4	65.434	46,1	14,
1949	3.158.000	56,1	52.438	184,3	14,7

Kaynak: Tokgöz, E. (1999) , Türkiye'nin ktisadi Geli me Tarihi (1914-1999), 5. Baskı Ankara:İmaj Yayıncılık , s 74.

1923 - 1929 yılları tarımsal üretim bakımından "altın yıllar" olarak görülebilir. Savaş yıllarında %50 dolaylarında üretim düşmeleri gözlenen bazı ürünlerde, savaş öncesi üretim hacmini 1923'ü izleyen bir, iki yıl içinde ulaşıldı. Bu olumlu gelişme Anadolu'nun erkek nüfusunun yeniden toprağa dönmesine imkân veren barış koşulları en önemli rolü oynamakla birlikte, tarıma dönük olumlu politikaların fiyat ve vergi düzenleri yoluyla çiftçiler lehine kaynak yaratan sonuçları da belirleyici olmuştur. Bu day üretimi dönemin ilk yıllarında 1 milyon tonun altında iken, 1928 - 1929 ortalaması 2 milyon ton civarında idi. Özellikle Batı Anadolu'da nüfus mübadelesinin yarattığı düşmeler bazı ticari tarım ürünleri üzerinde olumsuz etkiler icra etmiş olmasına rağmen, 1924 - 1929 yılları arasında tarımsal hâsılanın yıllık büyüme hızlarının ortalaması %16,2'yi buluyordu. Bu, dönemin sınırlı büyüme hızı olan %8,5'in hemen hemen 2 misli, milli hâsıla artışı hızı olan %10,9'un %50 üstündedir. Görüldüğü gibi, tarım 1923 - 1929 yıllarında ana sürükleyici sektördür ve savaş ve yıkım yıllarından sonra ekonominin yeniden inşası

esas olarak tarım kesiminin dinamizmi sayesinde gerçekleşmektedir (Boratav, 2000: 318).

4.1.2. Sanayi Sektörü

Cumhuriyete geçi ile birlikte sanayide gelişme sağlamak amacıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve bu kongrede alınan kararlar istikametinde bir dizi tedbirler alınmasına karar verilmiştir. Alınmış olan tedbirlerin en önemiyetli olanları Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve Sanayi Tevik Yasası'nın çıkarılmasıdır. Sanayile mücadele çabalarının ilk adımlarının belirli bir planlamadan ziyade, ülkenin içinde bulunduğu koşulların zorunluluklarından kaynaklandığını gösteren en önemli unsur, temel tüketim mallarının ithalatını önlemek ve en azından bu alanda dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla bu alana yönelmesidir (Yerasimos, 1980: 687).

1920'lerde sanayi ulusal gelir içinde öncü bir konumda değildi. GSMH içindeki payı %11 civarındaydı. Yeniden inşaa sürecinin etkisiyle yüksek bir büyüme hızına sahiptir. Savaş yıllarındaki hammadde eksikliği üretimde aksamalara yol açmış, erkek nüfusun cephelere gitmesi nedeniyle Anadolu'da yaygın olan küçük sanayi geri kalmıştır. 1923'ten sonra tarımda ilerlemeyi sağlayan emeklin üretime katılması durumu küçük sanayi için de geçerli olmuştur. 1927'deki sanayi sayımına göre imalat endüstrisindeki 237 bin çalışanın %46'sı (109 bin) 4'ten az işçi çalıştıran yerlerde istihdam edilmekteydi. Bu rakamlara dâhil edilmeyen, evlerde yürütülen (el dokumalarını içeren) sanayi faaliyetleri de eklenince istihdam yönünden küçük sanayinin ve geleneksel zanaatların, sanayi faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturduğunu görmekteyiz (Boratav, 2015: 51-52).

1913 ile 1927 yılları kıyaslamasında ekonomik anlamda göze batan bir gelişme yoktur. Örnek olarak gıda, deri ve tekstil sektörlerinin üretim faydaları açısından üretim sanayi süresindeki oranları 1913 yılında % 88, 1927 yılında yine aynı oranda % 87'dir. Yani 1923-1929 yılları arası sanayile meden ziyade, sanayinin oluşturulması dönemidir. (Boratav 2015, 52).

1924 yılında Bankası kurularak, endüstrilemeye öncülük etmesi istenmiştir. Çünkü imparatorluk döneminin ekonomik yapısı ve uzun yıllar devam

eden sava lar nedeniyle, yerli müte ebbis korkak, istikrarsız ve parasızdı. Dı sermayenin etkisini azaltmak için, hükümet ilk adımda ülkedeki yabancı te ebbüsleri satın almaya ba ladı. kurmak iste inde olan yerli giri imcilere finansal kaynak Bankası aracılı ıyla sa landı.

Özel te ebbüse endüstriyel alanda finansman sorununa çare bulmak, yap i let devret modelindeki tesisleri i letebilmek ve özel giri im te ebbüslerine mü terek sıfatıyla endüstriyel çalı malar içerisinde bulunabilmek amacıyla 19 Nisan 1925'te yürürlü e konulan kanun ile Türk Sanayi ve Maadin Bankası kurulmu tur. Bu amaçla kurulan bankaya devlet, Fenerhane Yünlü Dokuma, Bakırköy Dokuma, Beykoz Deri ve Kundura, Hereke plik ve Yünlü Dokuma endüstrilerinin idareleri devredilmi tir.

1926- 1939 yılları arasında sanayi sektöründeki büyüme oldukça önemlidir. Bu yıllar arasında sanayi üretimi reel de eri yılda %9 gibi büyük oranda artmı tur. Sanayi sektöründeki istihdam ise yılda %3 oranında büyümü tür. Birey ba ına dü en sanayi hâsılasının 1948 yılı fiyatlarıyla de eri ise 1926'da 40 TL, 1939'da 90 TL'ye yükselmi tir. Endüstrideki i gücü etkinli i açısından bakıldı ında; imalat ve madencilik dallarında çalı an ki i ba ına dü en katma de er 1948 fiyatıyla, 1927'de 840 TL'den 1938 yılında 1592 TL'ye çıkmı tır (Tezel, 2015: 327).

Özellikle büyük buhrandan sonra dı a ba ımlılı ı azaltmak için ithal ikameye dayalı endüstrile me ekonominin temel politikası olmu tur. 1929'dan itibaren devlet kapitalizmine rastlamak di er bir deyi le 1930'larla ba layan süreç devletçi ekonomi uygulamaları özel kesimin olması gerekti i yerden alıp devam etmi tir.

4.1.3. Hizmet Sektörü

4.1.3.1. Bankacılık

Türk bankacılık sektörü, yabancı sermaye kar ısındaki en ba arılı sektör durumundadır. Devlet, tüccarların ve ödünç para sıkıntısı içindeki sanayi yatırımcılarının sızlanmalarına kar ılıklı gösterip, bankacılık faaliyetlerinin yerli sermaye tarafından kazanılmasını etkili bir ekilde desteklemi tir. Cumhuriyetin kuruldu u yıllarda, Osmanlı Bankası, bankacılık faaliyetlerinde devlet bankasının rolünü üstlenmi tir. Bu süre zarfında ülkenin makro ölçekli finansman kayna ına

sahip bankası olan Ziraat Bankası, ola an bankacılık i lemlerini yerine getirmemekte ve tarım sektörüne bir ihtisas bankası olarak kredi finansmanı sa lamaktadır. Ziraat Bankası, 1926'da yapılan de i klikle normal bankacılık faaliyetlerini yerine getirmeye ba lamı tır (Kuruç, 1988: 56). Hükümet korumasıyla kurulan ulusal bankaların varlı ı, Cumhuriyet dönemindeki en mühim bankacılık eylemleri olmu tur. Devlet, yabancı sermayeli büyük bankalar ile yarı abilecek makro ölçe inde yerli bankalar kurma i lemine girmi tir. stanbul Emniyet Sandı ı dı ında, 1924 yılına gelindi inde Türkiye'de faaliyet gösteren 19 ulusal banka mevcut durumdaydı. zmir ktisat Kongresi'nde makro ölçekli ulusal bir bankanın kurulması fikrini kuvvetlendiren olay; Bank-ı Osmanî-i ahane'nin hazine ile alakalı kısa vadeli avans i leminden kaçınması olmu tur. Bu olay neticesinde Atatürk'ün emri ve liderli inde anonim irket kalitesinde Türkiye Bankası kurulmu tur.

Finansmanı bir milyon lira olan Bankası'nın ortaklarını ba ta Atatürk olmak üzere politikacılar, üst seviyedeki devlet yöneticileri, önde gelen tacirler ve sanayiciler olu turmaktaydı (Çavdar, 1992: 207).

Bankası'nın ardından 19.04.1925 tarihinde kabul edilen 633 Sayılı kanun ile Sanayi ve Maadin Bankası kurulmu tur. Kurulu hedefi, hususi sermaye ile i tirakler olu turmak ve kamuya ait sanayi tesislerini kısa vadeli olarak i letmek ve bunları zamanla özel sektöre aktarmaktı. 1932 yılına kadar faal olan banka, kamu i letmelerini özel sektöre devretmemi tir. Bunun yerine 16 özel sermaye ile kurulmu i letmeye i tirakte bulunmu tur. Bu ba lamda kurulan banka, kamunun özel giri ime finansman sa laması döneminin ilk adımı olarak kabul edilebilir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 44).

1930 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, bankacılık sektöründeki en önemli geli medir. Bankanın kurulu unda büyük buhran öncesinde ba layan ithalat-ihracat zorlukları ve TL'nin hızlı de er kaybı etkili olmu tur. Banka, hükümetin para politikalarında önemli roller üstlenmi tir. 1933 yılında Sümer Bank, 1935 Yılında Eti Bank ve onu izleyen süreçte 1937 yılında da Deniz Bank kurulmu tur.

1938 yılının sonuna gelindi inde, ÷lkede, 39 milli, 9 yabancı banka i lem görmekteydi. 39 milli bankanın 6 adedi devlet kurulu u, 1'i limitet irket, 32'si de anonim ortaklık ekinde kurulmu tur (elebican, 1982: 27).

Tablo 11: Milli Bankalardaki geli meler, 1920-1937

Yıllar	Toplam Mevduat (Milyon Lira)	ndeks 1920=100	Mevduattaki Pay % (Milli B.)	Mevduattaki Pay % (Yabancı B.)
1920	1,7	100	32	68
1921	2,4	144	47	53
1922	2,7	153	50	50
1923	3,9	232	60	40
1924	5,7	334	63	37
1925	7,5	529	65	35
1926	10,3	617	70	30
1927	16,8	1006	75	25
1928	22,5	1341	78	22
1929	27,2	1621	82	18
1930	32,3	1927	84	16
1931	35,9	2143	95	5
1932	39,7	2367	95	5
1933	69,5	4145	76	24
1934	68,2	4002	83	17
1935	75,4	4499	83	17
1936	84,1	5021	82	18
1937	96,8	5778	81	19

Kaynak: Mustafa Aysan, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Toplumsal Dönü üm Yayınları, stanbul 2000, s.177

Tabloyu incelediğimizde, Türkiye’de bankacılığın balıkçı durumuna nazaran oldukça ilerlemiş olduğunu görebiliriz. Tablodaki diğer detayları yabancı bankaların mevduattaki payı azalırken, milli bankaların mevduattaki payı artmıştır.

4.1.3.2. Dış Ticaret

Atatürk’ün kurmuş olduğu Cumhuriyetin dış iktisadi siyaseti, bir taraftan tam bağımsızlığın temeli olarak gördüğü iktisadi özgürlük, diğer taraftan ise bu ilkelilerden devletin kalkınması için ilerleyici ve imparatorluk modelinden alınan dersler temelinde biçimlenmiştir (Töre, 1982: 47). Mahmut Esat Bey, İzmir İktisat Kongresi’nin açılış konuşmasında izlenmesi gereken politikanın ipuçlarını vermiştir.

“Ekonomik politikamızda ve gümrüklerde kesinlikle himayeci olamayız. Ülkemizin ihtiyaç duyduğu şeylere karşı bir kapı gibi olan gümrüklerimizi iki kanadını açar ve her şeyin ithalatına izin verebiliriz. Bunlar o gibi şeylerdir ki, ülkenin üretimi teşviki ve sıralaması sebebiyle ithal edilmesi mecburidir. Ülkenin ekonomik çıkarları bundadır. Bazı ithalatlara karşı gümrüklerimizin sadece bir kanadını açıyoruz.” (Töre, 1989: 76).

1923-1939 yılları arasında çoğunlukla dış ticaret dengesinde açık verildiği bunun yanı sıra 1930 ve sonrasında ise dış ticaret dengesinde fazla verildiği söylenebilir. Lozan Antlaşmasıyla, gümrük vergisi ve dış ticaretle ilgili sınırlamaların sona ermesi ile Türkiye Koruyucu Gümrük Vergisi uygulamasına ancak 1930’da geçebilmiştir. Bu dönem ithalat sınırlandırılarak Türkiye’nin 1930-1939 arasındaki dış ticaretinde iyileşme görülmüştür.

Tablo 12: Cari Fiyatlarla Dı Ticarete Geli im, 1923-1939 (Milyon TL)

Yıl	GSMH	hracat	thalat	hracat-thalat	hracat/GSMH	thalat/GSMH	Toplam Dı Ticaret /GSMH
1923	952.6	85	145	-60	8.9	15.2	24.1
1924	1203.8	159	194	-35	13.2	16.1	29.3
1925	1525.6	192	242	-50	12.6	15.9	28.4
1926	1650.5	186	235	-49	11.3	14.2	25.5
1927	1471.2	158	211	-53	10.7	14.3	25.1
1928	1632.5	174	224	-50	10.7	13.7	24.4
1929	2073.1	155	256	-101	7.5	12.3	19.8
1930	1580.5	151	148	3	9.6	9.4	18.9
1931	1391.6	127	127	0	9.1	9.1	18.3
1932	1171.2	101	86	15	8.6	7.3	16.0
1933	1141.4	96	75	21	8.4	6.6	15.0
1934	1216.1	92	87	5	7.6	7.2	14.8
1935	1310.0	96	89	7	7.3	6.8	14.1
1936	1695.0	118	93	25	6.7	5.5	12.2
1937	1806.5	138	114	38	7.6	6.3	13.9
1938	1895.7	145	150	-5	7.6	7.9	15.5
1939	2063.1	127	118	9	6.1	5.7	11.8

Kaynak: Aysan, M.(2000) Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Toplumsal Dönü üm Yayınları, stanbul,s. 176

Tablo 12’de görüldü ü üzere 1923-1929 arası dı ticaret düzenli olarak açık vermi , 1929’da 101 milyon TL düzeyine çıkmı tır. Ama 1930’dan itibaren Koruyucu Gümrük Tarifesi’nin etkisi ile ithalat sınırlandırılmı , dı açık kapanmaya ba lamı tır. Fakat 1929’daki Büyük Bunalım’ın hissedilen etkisi ile dı ticaret hacmi azalmaya devam etmi tir.

4.1.3.3. Ula tırma

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, kalkınma politikasının temelini ula tırma alt yapısının geli tirilmesi ve özellikle demiryolu yapımı olu turmu tur. Demir yollarının yeniden in a edilmesi ve kamula tırılması için çe itli kanunlar hazırlanmı tır. Ülkenin co rafik yapısı, da ların fazla olu u, akarsularının ta ımacılık için son derece elveri siz olması ula ımın son derece zahmetli ve pahalı olmasına sebep olmu tur.

Ülkenin co rafik yapısından kaynaklı güçlüklerin toplumsal ve iktisadi yapıların biçimlenmesindeki etkisi oldukça büyüktür. Anadolu’daki toplumsal ve iktisadi olguların entegre olmasını büyük oranda engelleme tir. Bu dönemde özellikle demiryolu yapımına bu ölçüde a ırılık verilmesinin ardında, bütünle tirilmi bir iç pazarın olu turulması dü üncesi yatmaktadır.

1925’te çıkarılan kanunlarla TBMM, hükümete demir yolu yapımını bütçeden finansa etme yetkisini vermi tir. 1929 yılında 1000 km demir yolu yapımı bitmi ve i letmeye açılmı tır. Bunun sonucunda ülkedeki demiryolu a ı uzunlu u 4.100 km’ye çıkmı tır. Yeni yapılan hatların en önemlisi Ankara- Sivas- Samsun hattıdır. Bu yeni hatların en önemli özelli i, tahıl üretimi yapan bölgelerden birini daha hem bir limana ba laması hem de nüfusun hızla arttı ı Ba kent’e ba lamasıdır. Böylelikle Samsun limanı iktisadi faaliyet hacmi ve de nüfus artı ı yönünden geli erek Karadeniz sahillerinin en büyük ehri haline gelmi tir (Tezel, 2015: 279).

Cumhuriyetin ilanında devletin sahip oldu u 1734 km, buna kar ılık yabancı konsorsiyumların sahip oldu u demir yolu uzunlu u 2352 kilometre idi. 1938 yılında yabancılardan sahip oldu u demir yollarının neredeyse tamamı milli hale gelmi ve

toplamda uzunlu u %66 artırılarak 6800 kilometreye ula ılmı tır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 46).

Karayolları yapımında ise 1923-1929 arasında 13.900 km olan karayolları a ının uzunlu u 14.400 km'ye çıkmı tır. Bu yollar günümüzle kıyaslanınca oldukça dü ük standartlara sahip ve bozuktur. Buna ba lı olarak otomobil, otobüs, kamyon kullanımı sınırlı düzeyde kalmı tır (Tezel, 2015: 279). Demir yollarına a ırlık verilmesine ra men deniz yolları, kamu yatırımları açısından gerekli olan ilgiyi görmemi tir.

Uygulanan demiryolu politikasının yapımı ve ucuz yük ta ıması imkânıyla Türkiye'de yerli ticari sermaye birikimine önemli ölçüde katkı sa lamı tır. İlk olarak bu hususta birçok Türk i adamı ve irketleri yabancı firmalara ta eronluk yaparak büyük kazançlar sa lamı lardır. İkinci olarak da iç piyasadaki ölçe i geni leterek sermaye birikimini hızlandırmı tır. Kapalı olan iç bölgelerden di er kentlere ve ihraç limanlarına ula an ürün hacmi artarak yerli ve ithal mallara olan toplam talep artmı tır. Ta ıma maliyetlerinde azalmayla demiryolları aracılı ıyla 1924'te 48 bin ton olan bu day miktarı 1930'da 149 bin tona ula mı tır. Böylelikle bu de i im ili kilerinin toplam cirosu artarak bu toplama tabi olan ticaret ve bankacılık kârları da olumlu yönde etkilenmi tir (Tezel, 2015: 28).

4.2. BÜTÇE VE MAL YE POL T KALARI

Atatürk'ün ekonomi siyasetinin temelini, borçlanmayı engelleyen denk bütçe uygulamaları olu turmaktadır (Yıldırım, 2006: 56). Dengesi olmayan bir bütçenin de erinin de olmayaca ı kabul edilmi tir. Bütçenin açık vermesi kesinlikle yasaktır. Bu sebeple bütçeler denk olarak ba lanmı tır. Denk bütçe, fiyat istikrarının sa lanması için öncelikli sebep olarak kabul edilmi ve bu konuda büyük titizlik gösterilmi tir. Denklikten kasıt ise gelir-gider dengesidir. Atatürk'e göre, hem içeride hem de dı arıda güçlü bir devlet hazinesi yapısı ba ımsızlık için olmazsa olmazdı. Cumhuriyetin ilanından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen sürede ekonomide izlenen siyaset genelde üç temel hususu gözetmekteydi.

- a) Maliye politikası olarak gelir-gider dengesine sahip denk bütçe

- b) Türk Lirasını güçlendirip, enflasyonu önlemek. Bununla beraber bankacılı ı hızlıca iyile tirmek. Para politikasında gelir-gider e itli i.
- c) Güçlü hazinenin varlı ı ile yabancı para birimleri kar ısında Türk Lirasının de erinin korunması ve hatta arttırılması. Gelir-gider dengesine sahip döviz politikası.

Üzerinde özellikle durulan husus gelir-gider dengesine sahip bir bütçe olu turmaktır.

Yeni Türk Devleti'nin, modern anlamda, ilk bütçesi olan 1924 bütçesi mali yıl ba lamadan gelir ve giderlerin tahmin edilmesine dayanan bir bütçedir (tahmin ilkesi). Bu tarihten sonraki tüm bütçe uygulamalarında, bütçedeki gelir ve giderlerin sınırlı bir zaman dilimi için uygulanması (tahdit ilkesi), bütçedeki gelir ve giderlerin birbirine denk olması (tevzin ilkesi) ve bütçenin uygulamaya girmeden önce parlamento tarafından onaylanması (tasdik ilkesi) gibi belli ba lı bütçe ilkelerine uygun modern bütçeler hazırlanmaya çalı ılmı tır. Kamu bütçelerini disiplin altına almak ve ülkemizde modern bütçe uygulamalarını yaygınla tırmak açısından kaydedilen önemli bir geli me 1927'de Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun günün ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesidir. Klasik bütçeleme ilkeleri arasında yer alan önceden izin alma, yıllık olma, genellik, adem-i tahsis vb. gibi ilkeleri içeren bu kanun son yıllara kadar yürürlükte kalmı tır (Vural, 2008: 82).

Cumhuriyet döneminde uygulanan mali politikalar, belirlenen ekonomik hedeflerin tümüne ula maya çaba gösterecek biçimde düzenlenmi tir. Bu amaçla kamu harcamaları, vergiler ve devlet borçları, ekonominin çe itli kesimlerinde mal üretimini yönlendirmek, bütçe dengesinin korunarak enflasyonun olmadı ı bir toplam arz ve talep dengesini kurmak, özel sektörün te vik edilerek sermaye birikimini sa lamak, devlet yatırımları ve dı borçlanma ile alt yapıyı gerçekle tirmek, vergilerde yapılan düzenlemeler ekinde kullanmı tır (Ya a, 1980: 643-644).

Bu dönemde iktisadi ve sosyal politika hedeflerine göre bir yandan vergi sisteminin yapısı de i tirilmeye çalı ılmı di er yandan kalkınma hamlesinin finansmanını sa lamak amacıyla bütçe gelirleri aracılı ıyla milli gelir kamu

harcamalarına aktarılmaya çalışılmıştır (Tezel, 2015: 522). Vergi gelirleri açısından önemli bir değişikliğin kaldırılması ile yapılmış, bunun yerine arazi vergileri ve bazı dolaylı vergiler getirilmiştir (Pınar, 2010: 340).

Arazi vergisinin kaldırılmasıyla gelirden alınan vergilerin Türk vergi sistemi içindeki payı azalmıştır. Bütçe gelirleri içinde gelir vergisinin payı, arazinin yürürlükte olduğu 1924'te yaklaşık olarak %30'dan 1926-1930 yılları arasında %7'ye inmiştir. 1930 sonrasında dünya ekonomik krizinin etkileriyle büyük oranda memur maaşları ve işçi ücretlerine uygulanmak amacıyla getirilen yeni vergiler nedeniyle gelirden alınan vergiler yeniden önem kazanmıştır. Bu vergilerin bütçe gelirleri içindeki payı 1932-1935 arasında %19, 1936-1938 arasında ise artarak %23'e yükselmiştir (Tezel, 2015: 528).

1929 yılı hem Lozan'ın getirdiği ekonomik yüklerin sona ermesi açısından hem de Osmanlı borçlarının ödenmesi ve küresel krizin bu yıla denk gelmesi açısından yönünden önemli bir tarihtir. Bu tarihten itibaren gümrük vergileri artırılarak vergi gelirleri içindeki payı %18'e kadar düşen dış ticarettten alınan vergiler 1929 yılında %27'ye, 1930'da ise %37'ye çıkmıştır. 1934 yılında yürürlüğe giren BBYSP ile kamu sektörü öncülüğünde finansmanı sağlanan sanayi yatırımları ise büyük ölçüde vergi ve kamu fiyatları yoluyla, zorunlu tasarruflarla finanse edilmiştir. 1929'dan beri artırılan gümrük vergilerinin katkısıyla yerli sanayinin korunması hedeflenmiştir. 1930-1939 arası dönemde devletçi politikalar gereği harcama ve vergilerde artışlar olmakla beraber, denk bütçe ilkesi olarak benimsendiği için bütçe açıkları ortalamada sifıra yakındır (Pınar, 2010: 340-341).

Mali piyasaların düzenlenmesi, denetim altına alınması 1930'lu yıllara denk gelse de, maliye politikası 1920'li yıllardan beri sıkı bir denetimle yürütülmüştür. Osmanlı'nın ağır borç yükünün yarattığı olumsuz sonuçlar Cumhuriyet hükümetlerine de ders olmuştur. Çıkarılan bütçe tekniklerine göre devlet bütçesinin oluşturulması, denetlenmesi için Sayıştay'ın kurulması ve Maliye Bakanlığı'nın örgütlenmesi kurumlaşma yolunda atılan önemli adımlardır (Kazgan, 2009: 65-66).

4.3. PARA POLİTİKASI

Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde, ülkede parayı yönetecek ulusal bir kurum mevcut değildi. Bu durumda da para politikasından bahsetmek imkânsızdı. Osmanlı Bankası'na verilen imtiyazlar devam etmekteydi. Anadolu hükümeti, Kurtuluş Savaşı sırasında bile para basmamayı tercih etmemiştir. Hükümet para basmaktan ısrarla kaçınmamıştır. Banka yatırımlarının toplamı 1925 yılında 52,5 milyon Türk Lirası düzeyinden hızlı bir artışla 1928 yılında 91,9 milyon Türk Lirasına, 1929 yılında ise 133,5 milyon Türk Lirası seviyesine ulaşmıştır (Akin, 2007: 9).

1929'da dünyada meydana gelen krizi para değerindeki düşüşle hisseden Türkiye, bu dönemde Türk parasının değerini korumaya özen göstermiş ve 16 Mayıs 1929'da çıkarılan 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Borsalar Yasası ile başlayıp, 25 Ocak 1930 tarihinde çıkartılan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası ile güçlenen ve 11 Haziran 1930 tarihinde kabul edilen 1715 sayılı Merkez Bankası Yasası ile noktalanmış yasalar dizisi yardımıyla, para politikasını dışa bağımlı olmadan uygulayabilecek araçlar edinmiştir (Tekeli ve İkinci, 2009: 57).

30 Haziran 1930'da ise, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur. Kurulduğu dönemdeki esas görevleri:

- skonto oranını belirlemek
- Paranın dolaşımını düzenlemek
- Hazine işlemlerini yapmak
- Hükümetle birlikte paranın istikrarına ilişkin gerekli tedbirleri almak (Özyurt, 2006: 296).

Daha önce de başka konularda da bahsettiğimiz gibi Atatürk'e göre, halkın refahını yükseltmek için yatırımları hızlandırmak gerekiyordu. Ancak, yatırımları hızlandırmak amacıyla, devletin sağlıklı yollardan sağladığı gelirlerden fazla harcama yapması kati suretle engellenmeliydi. Atatürk döneminin kaynak ve harcama rakamlarıyla ilgili olarak elde edilebilen bilgiler, bu ilkenin de eksiksiz uygulandığını bizlere sunmaktadır. Atatürk yönetimindeki 15 yılda ortalama yıllık

%4-6 oranında reel büyüme hızı elde edildi i halde enflasyon yoktur. 1929'da çe itli sebeplerle ortaya çıkan dengesizlik, alınan önlemlerle, 1930 yılı sonunda giderilmi tir. Türkiye'nin ilk " stikrar Programı" olan 1929 yılı istikrar programı ile devlet harcamalarının kısılması ve gelirlerinin arttırılması, yabancı ülke borsalarında, Türk Lirası de erinin desteklenmesi yolundan Atatürk'ün söylemi ile "Milli Para Buhranı", 1930 yılı sonuna kadar kontrol altına alınmı tır (Çelebi, 2002: 28).

1938 yılına gelindi inde T.C.M.B.'ye kamu giri imleri ve kurumlarının, hazine kefaletini ta ıyan bonolarını iskonto etme veya kar ılı nda avans verme yetkisi tanınmı tır. Bu dönemin en belirgin özelli i, hükümetlerin bütçe açıklarından ve para arzını geni letmekten titizlikle kaçınmalarıdır (Özyurt, 2006 :296).

4.4. KAMU BORÇLARI

4.4.1. ç Borçlar

ç borçlanma, ülke içinde kullanılan toplam kaynak miktarında de i ikli e neden olmaz fakat dı borçlanma ise kullanılan kaynak miktarında de i ikli e neden olur. ç borçlanma ülkedeki kaynak da ılımında de i iklik yaratır.

Osmanlı mparatorlu u'nun son yıllarında 18 milyon liralık iç borçlanmanın halk üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle Cumhuriyet tarihindeki ilk iç borçlanma giri iminin 1933 yılında yapıldı ı görölmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında genel olarak devletin borçlanmasına kar ı çok çekingen bir tavır vardı. Bunun sebebi ise imparatorluktan kötü bir borç mirasının devralınmı olması ve bu borçların yeni giri imlerin önünde engelleyici bir unsur olarak durmasıydı. Hükümet ilk on yıllık süreçte, bir taraftan dı borç yükü altında bulundu undan borçlanmayı uygun görmemi di er taraftan da borçlanma için gerekli artların olu umunu, banka ve finans piyasalarının geli mesini ve özellikle de ataca ı adımlarla bu hususta halkın güvenini kazanmayı beklemi tir. 1923'ten 1933'e kadar geçen süre borçlanma için gerekli politik, ekonomik ve psikolojik artları hazırlamı ve ilk borçlanma 1933 yılında bütün ülke ekonomisinde önemli rolü olan ve kalkınmanın ilk safhasında ön planda yer tutan demiryolu in asında kullanılmak amacıyla yapılmı tır

Hükümet birtakım demir yolları olmak üzere birtakım yatırımların mukabelesi gayesiyle 1933 yılından itibaren “iç borçlanma” yöntemini tercih etmiştir. Bu maksatla öncelikli olarak Fevzipaşa-Diyarbakır tren yolu yapımında harcamak amacıyla 1933 tarihinde Ergani borçlanması gerçekleştirilmiştir (Tekeli ve İkinci, 2009: 277).

4.4.2. Dış Borçlar

Atatürk döneminde iktidarlar dış borçlanma sebebiyle birtakım teebbüslerde bulunmuş, fakat başarı sağlayamamışlardır. İmparatorluktan kalan dış borçlar için Lozan Antlaşması gereğince; 1928’de Türkiye Dış Borçları Komisyonu oluşturulmuş ve borçların nasıl ödeneceğine dair sözleşme yapılmıştır. Alacaklı ülkelerin oluşturduğu bu kurulla yapılan sözleşme 1.12.1928 tarihinde meclis tarafından kabul edilmiştir. Kabul edilen toplam borç tutarı 107 milyon 528 bin 458 TL’dir. İlk 7 yıl %38’i, daha sonra altı yıllık sürede %48’i, daha sonraki beş yıllık sürede %58’i, müteakip iki yıllık sürede %60’ı ve sonraki üç yıllık sürede %98’i ödenecek ve ödemeler 1929 yılındaki Büyük Buhan nedeniyle hükümet, borç ödemesinde zorluklarla karşılaşmaya kalmıştır. Taksitlerin azaltılması istenmiştir. Bu talep 28 Mayıs 1933’te Paris Sözleşmesi ile kabul edilmiştir. Ödeme süresi 30 yıldan 50 yıla uzatılmıştır (Kuruç, 1988: 3).

Ayrıca hükümet, 1930 yılında Merkez Bankası’nın tesisi amacıyla Amerikan şirketine kibrit tekeline karşılık 10 milyon dolar, 1934 yılında tütün ve dokuma tesislerinde yararlanmak amacıyla Sovyetler Birliği’nden 8 milyon dolarlık kredi almıştır (Tekeli, 2009: 281-283). Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın inşaatı için 1936’da İngiltere’den 3 milyon sterlin, 1938’de sanayi araç-gereçlerinin karışılması amacıyla 10 milyon ve 6 milyon kredi de askeri araç gereç için kullanılmıştır (Tezel, 2015: 253-254).

4.5. 1923- 1938 DÖNEM TÜRK YE EKONOMİK S İTİM DURUMU

4.5.1. 1923-1929 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu

Bu dönemde devlet doğrudan ekonomik sahaya girmemesine rağmen türlü yapısal ve hukuki dokunmalarla yatırım yapılacak alanları iyileştirmeye çaba sarf

etmi tir. 1923 yılında Cumhuriyeti kuran siyasi aktörler iktisadi yatırım yapacak müte ebbisin sınırlandı mın farkındaydı. Bu sebeple genel çıkarları ilgilendiren ve az getirisi olan ekonomik alanlara kendisi el atmak zorunda kalmı tır. Bu amaçla yapılan kurumsal ve yapısal düzenlemeler de zmir ktisat Kongresi'nde alınan kararlar yoluyla gerçekte tirilmi tir.

Kongreyi takip eden dönemlerde Türk ekonomi ve politik ya amını ekonomik olarak desteklemek amacıyla bazı bankaların kuruldu unu görmekteyiz. Türkiye Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası, ba tan düzenlenmi olan Ziraat Bankası ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bunlardan sadece birkaçıdır. Bu süreçte banka sektöründeki en ilginç geli me yerel banka sayısının fazlalı ıdır. Ayrıca bu dönemin en önemli özelli i, dı ticaretin milli gelirden çok önemli bir paya sahip olmasıdır (Paçacı, 1998: 3400).

1923-1929 yılları artlarına elveri li olarak kooperatifler ve hukuksal düzenlemeler üstünde durulmu ve 1929 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkartılmı tır. Ayrıca bu dönemde, Türkiye'nin ekonomik açıdan ilerleyebilmesi için endüstrile mesi gerekiydi. Bu amaçla 1927 yılında sanayi kurulu larının te viki ve korunması için 1913 yılında kabul edilen "Te vik-i Sanayi Kanunu" yeniden düzenlenmi ve etkisi büyütölmü tür. Bu yolla milli endüstri sektörlerine ucuz devlet arazisi, bazı vergilerden muafiyet, ta ima indirim gibi te vikler ve muafiyetler sa lanarak yerli sermaye birikimine katkıda bulunulmaya çalı ılmı tır (Ço kun, 2003: 72-77). Örne in, sanayi kurulu larının bina, arazi, kazanç vergilerinden muaf tutulmaları, bu kurulu lara ait makine ve araç-gereçlerin yurt içi ta ımalarında %30 indirim uygulanması, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla sanayi kurulu larına yıllık olarak imalat de erinin %10'u kadar prim verilmesi gösterilebilir (Ba ol, 1983: 61).

Kanundan yararlanan kurulu ların ço u sanayi sayılamayacak nitelikteki madencilik, tarım ve hayvancılıkla ilgili kurulu lardı ve 1927 yılındaki sayıma göre, bu kurulu ların sadece %32,5'i sanayi vasfına sahip kurulu lardı. Bu da o dönemde ekonomiye; küçük, verimi dü ük, aile tipi i letmelerin hâkim oldu unu göstermektedir (Ba kaya, 2004: 64-65).

Bu dönemin ekonomi politikası dı a açık, içerde endüstriyelle meyi te vik eden, iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı sa lamaya çalı an bir politikadır. Döneme

damgasını vuran politika maliye politikası olup kullanılan en önemli araç da te vik politikası olmu tur (E ilmez ve Kumcu, 2015: 252).

Bütün çabalara, destek ve te viklere kar ın özel kesim beklenen geli meyi gösterememi tir. Özel kesimin bu süre zarfında ba arı gösterememesinin en büyük nedeni ise birikmi sermaye azlı ı olarak ifade edilebilir. Toplumsal ve ekonomik ko ullar ve politik durum sermaye birikimini te vik edecek durumdan yoksun olmakla beraber teknik bilgi, te ebbüs deneyimi ve kalifiye eleman eksili i de ba arısızlı ın di er önemli nedenleri arasındadır (Ba ol, 1983: 61).

4.5.2. 1929-1938 Dönemi Türkiye Ekonomisinin Durumu

1923-1929 yılları arasında özel giri ime dayalı bir sanayile me politikası izlenmi ve buna ba lı olarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi beklenmi tir. Fakat gerçekte en kalkınmanın ne hızından ne de yapısından memnun kalınmı tir (Altıparmak, 2002: 37).

1929 Dünya Krizi'nin de etkisiyle devletçi bir sanayile meyi benimseyen Türkiye, bu dönemde dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden biri olarak kabul edilen sanayi planları do rultusunda planlı sanayile me süreci içerisine girmi tir. Bu anlamda SSCB'den alınan teknik ve mali yardımlar anılmaya de erdir. 1930'daki ktisadi Vaziyetimize Dair Rapor ile ba layan çalı malarla, Sovyet uzmanların ve Amerikalı uzmanların elde etti i raporlardan yararlanılarak 1934'te sanayide planlı sürece geçilmi tir (Soyak, 2003: 172). BBYSP kapsamında devletin sanayi kesiminde do rudan gerçekte tirmeyi dü ündü ü yatırımlar programla mı tır. Planda özellikle demir-çelik, dokuma, ka ıt ve toprak endüstrileri a ırlık verilen alanlar olmu tur (Ba ol, 1983: 63).

Bu süreçte özel müte ebbisin ihtiyaca kar ılık verememesi sebebiyle hükümetin ekonomiye yön verdi i bir ekonomik politikalar bütününü görmekteyiz. Buna göre 1930'lu yıllarda devletçi bir ekonomi politikasının hâkim olmasının altında yatan sebeplerin öyle sıralanması mümkündür (Parasız, 1998: 29):

- 1923-1929 yıllarında uygulanan liberal iktisadi siyasetten istenen sonuçların elde edilememesi,
- Büyük Buhran'ın küresel ekonomileri negatif etkilemesi,

- 1929 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birli i'nde uygulanan planlı iktisadi siyasetin ba arılı olması,
- Klasik ekonomi uygulamalarının 1929 Dünya Bunalımı'na bir çözüm getirememesi ve ayrıca hükümetin ekonomiye karı masını savunan dü üncelerin halk tarafından tutulmasıdır. 1930 yılında TCMB'nin kurulması iki açıdan önemlidir:

- 1) Türkiye artık kendi parasını kendi Merkez Bankası aracılı ıyla basabilecek,
- 2) Para politikasını yönlendirebilecek bir kurumun ortaya çıkmasıdır. Yine aynı

yıl Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılarak uzun yıllar TL'nin yabancı paralar ile olan kur ili kisi bu çerçevede ekillenmi tir.

Bu dönemde endüstri kesiminde ya anan ortalama büyüme hızı %10,3 de erinde olup Cumhuriyet tarihinde hiçbir zaman Cumhuriyet tarihinde hiçbir zaman bu de ere ula ılamamı tir. 1930-1931 yılları dı ticaret ve kambiyo rejimlerinin kontrol altında oldu u yıllardır. Dı ticaret açığı 1938 yılı hariç 1930-1938 döneminde ya anmamı tir (Uçkaç, 2010: 426).

1933'te Sümerbank'ın kurulmasıyla ba layan ve devletin ilk kez faiz oranlarını belirlemesiyle zirveye çıkan ekonomiye müdahale sonrasında da devam etmi tir (E ilmez ve Kumcu, 2015: 253).

1935'te Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Elektrik leri Etüt daresi kurularak ara tırma i lerini yürütmek maksadıyla çalı malara ba lamı tir. Bütün bu yatırımlar devletçilik prensibine dayanarak yapılmı tir. BBYSP ile programlanan yatırımların finansmanı ise iç borçlanma ve devlet bankalarının sa ladığı krediler kanalıyla kar ılanmı tir. Birinci sanayi planınının ba arıyla uygulanması sonucunda yeni demir yolları a ı in a edilmi ve küçük çapta baraj ve silolar yapılmı tir. Ülkenin çe itli bölgelerine da ılan bu kurulu lar, o bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel ya antısına büyük katkı sa lamı tir (Ba ol, 1983: 63).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nden kalan ekonomik, siyasi, toplumsal yapının bilinmesi yeni kurulan Cumhuriyet'in içinde do du u ko ulların anla ılmasına yardımcı olur. Ekonominin daha çok tarıma dayalı oldu u, geri kalmı bir sanayi yapısı ve yıllarca süren sava lar nedeniyle de a ır borç altında bitap dü mü bir ülke söz konusudur. Uzun yıllar süren sava lar devlete a ır bir ekonomik yük olmakla beraber ya anılan toprak kayıplarından da tarımsal gelirden azalma ortaya çıkmı tır. Tarımsal üretimin ilkel artlarda yapılması, modern teknolojinin yaygınla tırılmaması dü ük verimle yapılan bir tarımsal üretime neden olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin endüstri devrimlerine geç kalması Kapitalist Batı'nın açık pazarı haline gelmesine yol açmı tır. Ayrıca bu süre zarfında dı devletler tarafından sanayile mesi de engellenmi tir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin sanayile ememesinin ve geri kalmasının yalnızca dı etkilere ba lanması yanı bir de erlendirmeye sebep olur. 19. yüzyılda öncelikle dü ünce alanında reform yapması ve giri im fikrinin ortaya çıkması gerekirdi. Osmanlı'nın önemli bir eksikli i aslında buydu. Üstünlü ünün tarım ve ticarete olması gerekti i dü üncesi sanayile menin önündeki büyük engeldi. Bu dü ünce yapısı Batılı ülkelerin Osmanlı'ya serbest ticaret antla malarını ve kapitülasyonları kabul ettirmesini kolayla tırmı tır. 1913 tarihli Te vik-i Sanayi Muvakkatı adı altında sanayiye geli tirmek amacıyla çıkartılan bu yasayla te vik için bir dizi tedbir alınmı fakat I.Dünya Sava ı'nın ba lamasıyla istenilen sonuç alınamamı tır.

Milli Mücadele'den zaferle ayrılp ba ımsızlı ın kazanılmasıyla yeni bir ülke kurulmu tur. Geri kalmı bir milletin hızla toparlanıp kalkınabilmesi kolay olmamakla birlikte hemen harekete geçilmi tir. Siyasi ve ekonomik kadroların yetersiz olması Atatürk Dönemi adı verilen 15 yıllık süreçte yeni politika aray larını, yeni kurum ve kadroların olu turulmasını, gerekli hukuki zeminin olu turulmasını, ekonominin kurumsalla masını zorunlu kılmı tır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte 15 yıllık süre içerisinde sanayiye mede ve iktisadi kalkınmada devlet önderlik etmi tir. 1923-1929 yılları 1. ktisat Kongresi'nde alınan kararlarla yeni kurumlar olu turulmaya çalı ılmı tir. Kongre'de alınan kararlar ile 1931 yılına dek liberal unsurlar dönemin ekonomi politikasında etkili olmu , devlet deste i istenmi tir. 1927 yılında Te vik-i Sanayi Kanunu ile özel sektör canlandırılmak istenmi fakat pek de ba arı sa lanamamı tir. Bu dönemde devlet, sanayiye öncelik tanıımı ve bizzat üstlenerek sanayinin geli mesine katkıda bulunmu tur. Bu atılım yeni bir iktisat politikasının olu turarak yeni bir döneme girilmesini sa lamı tir. Devletçilik ilkesi gere i devletçi bir politika duruma en uygun ekonomi politikası olarak ifade edilebilir.

Kısmi liberal dönemden müdahaleci bir döneme geçmenin temel sebepleri unlardır; 1929'da büyük dünya krizinin etkisi, özel sektörün giri im tecrübesinin ve sermayenin yetersiz olması, fakir bir ülkede kaynakların do ru kullanmada ba arılı olunamaması, Osmanlı'dan kalan borçların getirdi i a ır yükler devletin müdahaleci bir yapıya yönelmesine neden olmu tur. Bu müdahaleci yapı, ülkeyi devlet tarafından yönetilen bir politika izlemeye yönlendirmi tir. Atatürk devletçilik modeli özel sektöre öncülük ederek ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve ülkeyi hızla yeniden in a etmeyi amaçlamı tir.

1923-1938 döneminde uygulanan farklı ekonomi politikalarının ortak özelli i, ko ulların zorunlu kıldı ı pratik çözümlere yer vermesidir. Özellikle 1920'lerde, ekonomideki sınırlı devlet fırsatları, ekonomi politikalarında yava bir ba langıç gerektirmi ve devlet kar ılayamayaca ı yüklerin altına girmemeye gayret göstermi tir. Daha sonraki süreçlerde planlanan ve kısmen hayata geçirilen kalkınma planları istenilen düzeyde etkiyi göstermemi tir. Özellikle 1929 tarihinde bütün dünya ekonomilerinde hissedilen Büyük Buhran, BBYSP'yi, 1938 yılında planlanan BYSP'yi ise kinci Dünya Sava ı sekteye u ratmı tir. Tüm bu olumsuzluklara men, Atatürk dönemi devletçi ekonomi politikaları; bankacılık sektörünün geli mesine ön ayak olmu , özel sermaye giri imlerini te vik etmi , demir yollarında büyük oranda geli me sa lamı tir. Bu ba lamda temel hedefin sanayiye me ve tam ba ımsızlık oldu u politikalarda devlet ekonomik sürecin her alanında yol gösterici ve te vik edici ana unsur olmu tur.

1923- 1929 yılları arası ilk ekonomi adımlarının in ası 1930-1938 dönemi ise ekonomide atılıma geçilen süreç olmu tur. Atatürk'ün 1923-1938 arasını kapsayan 15 yıllık gibi kısa bir süreçte en büyük ba arısı ekonomik kalkınmanın öneminin farkında olması ve bunları aksatmadan uygulamaya koymasdır.

KAYNAKÇA

- Akgönül, H. (2001). Atatürk Dönemi'nin Para Politikası, *Afyon Kocatepe Üniversitesi BF Dergisi*. Sayı:2, Cilt:2. 117-125.
- Aktan, R. (1978). *Türkiye ktisadı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Aktan, O. (1998). Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Ba ımsızlık ve Ekonomik Ba ımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyet'in 75. Yılı Özel Sayısı. 29-36.
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Geli imi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13.
- Armao lu, F. (2002). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi. (Geni letilmi 12. Baskı). stanbul: Alkım Yayınevi.
- Aruoba, Ç. (1982). Cumhuriyet'in Kurulu Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Geli mesi* (1.baskı) içinde (79-88). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513.
- Aslan, H. (2008). *Makro ktisat Politikası*.(1.Baskı). stanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Atatürk, M.K. (2006). *Nutuk*. Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Ara tırma Merkezi Yayınları.
- Avcıo lu, D. (1982). Türkiye'nin Düzeni Dün, Bugün, Yarın. stanbul: Tekin Yayınevi.
- Aysan, M. (2000). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*. stanbul: Toplumsal Dönü üm Yayınları.
- Bahar, O. (2004). Türkiye'de Atatürk Döneminde Uygulanan Para Politikaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Sayı:1, Cilt:12. 155-166.
- Ba kaya, F. (2001). *Az geli mi li in Süreklili i*. Ankara: mge Kitabevi.
- Ba kaya, F. (2004). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde ki Bunalım Dönemi*. (2. Baskı). Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Ba ol, K. (1983). *Türkiye Ekonomisi*. zmir: Dokuz Eylül Üniversitesi ktisadi ve dari Bilimler Fakültesi Yayını. No:2.

- Beyarslan, A. (1982). *Atatürk Döneminde Planlı Ekonomi*”, *Atatürk Döneminin Sosyo-Ekonomik Sorunları*. Ankara: Kayseri Üniversitesi Atatürk Ara tırmaları Enstitüsü Yayınları, No:1.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye ktisat Tarihi*. (21.Baskı). Ankara: mge Kitabevi
- Boratav, K. (1982). *Türkiye’de Devletçilik*. Ankara: Sava Yayınları.
- Bulu , A. (2003). *Türkiye ktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Cankay, L. (1994). Atatürk Döneminin ktisat Politikası. *Dokuz Eylül Üniversitesi . B.F. Dergisi*, Sayı:2, Cilt: 9. 325-338.
- Co kun, A. (2003). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Dü ünçe Dergisi*. Sayı:4
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye’de Liberalizm 1860-1990*. Ankara: mge Kitabevi
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*. Ankara: mge Kitabevi.
- Çelebican, G. (1982). Atatürk Döneminde Para-kredi Siyaseti ve Kurumla ma Hareketi. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Geli mesi* (1.baskı) içinde (23-34). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 513.
- Çelebi, E. (2002). Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002). *Do u Üniversitesi Dergisi*. (5).
- Da demir, L. (2002). Osmanlı Dönemi Türk Finans Sisteminde Sorunlar ve Geli meler. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (c.14, 693-720). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dinler, Z. (1993). *Tarım Ekonomisi*.(3.Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, No:13
- Duman, E., I ık, N. (2012). 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi BF Dergisi*, Sayı:1, Cilt:2, 73-100.
- E ilmez, M. (2015). *Makroekonomi Türkiye’den Örneklerle*. (7.Baskı). stanbul: Remzi Kitabevi.
- E ilmez, M. ve Kumcu, E. (2015). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. (20. Baskı). stanbul: Remzi Kitabevi.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı mparatorlu u’nun ktisadi artları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: TTK Yayınları.
- Eldem, V. (1994). *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı mparatorlu u’nun Ekonomisi*. Ankara: TTK Yayınları.

- Eliçin, E.T. (1970). *Kemalist Devrim deolojisi*, stanbul: Ant Yayınları.
- Erceyes, S.(2005). *Tarihi Açıdan Atatürk Dönemi ktisat Politikaları (1923-1938)*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkan, H. (1990). *Ekonomi Politikasının Temelleri*. (Yenilenmi 2. Baskı). Ankara: Aydın Yayınevi.
- Ero lu, N. (2007). Atatürk Dönemi ktisat Politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi. .B.F. Dergisi*. Sayı:2, Cilt:23. 63-73.
- Genel Kurmay Ba kanlı ı (1984), Atatürkçülük Atatürk'ün Görü ve Direktifleri. Cilt:1. stanbul: Milli E itim Yayınları.
- Gürsoy, B. (1982). Muharrem Kararnamesinin 100.yılı. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Geli mesi* (1.baskı) içinde (219-303). Ankara: A.Ü.S.B.F. Türkiye Ekonomik Kurumu Yayınları: 513.
- Güzel, H. (2011). *Devletçi ve Liberal Dönem ktisat Politikalarının Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri 1930-1939/ 1950-1960*. stanbul: Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamito ulları, B. (1982). Atatürk Devletçili i ve Ekonomik Ba ımsızlık. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Geli mesi* (1.baskı) içinde (105-132). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 513.
- Issawi, C. (1981). *The Economic History Of Turkey, 1900-1914*, University of Chicago Press.
- nan, A. (1972). *Devletçilik lkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. No:16.
- nan, A. (1974). *Vatanda çin Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- nan, A. (1989). *zmir ktisat Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalaycı, . (2009). Atatürk'ün Kalkınma Modeli: Günümüz Sanayisi için Kazanımlar. *Maliye Dergisi*. Sayı:156. 152-176.
- Karluk, S.R. (1997). *Türkiye Ekonomisi*. stanbul: Beta Basım Yayım Da ıtım.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyula Türkiye Ekonomisi*. stanbul: stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepek, Y. ve Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. (12.Baskı). stanbul: Remzi Kitabevi.

- Keyder, Ç. (1982). *Dünya Ekonomisi içinde Türkiye (1923-1929)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Kılıçbay, A. (1994). *Politika ve Ekonomi*. (1.Baskı). Ankara: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- Kili, S. (2002). *Atatürk Devrimi*. Ankara: Türkiye Bankası Yayınları.
- Kongar, E. (2002). *21. Yüzyılda Türkiye*. (31. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koraltürk, M. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. *Türkler Ansiklopedisi içinde* (c.17, 581-597). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Korkmaz, E. (1998). *Mali Yapı Mali Politikalar*. *Yeni Türkiye Dergisi*. Cumhuriyet Özel Sayısı V. Sayı: 23-24. 3412-3417.
- Kurda, K. (1994). *Ekonomik Politika Üzerine İncelemeler-Yorumlar*. (1.Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:569, Cilt:1.
- Ökçün, G. (1984). *Osmanlı Sanayi İstatistikleri 1913-1915*. (3.Baskı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Ökçün, G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi Haberler- Belgeler- Yorumlar*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Özçelik, Ö., Tuncer, G. (2007). *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1).
- Özyurt, H. (2006). *Para Teorisi ve Politikası*. (2.Baskı). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Paçacı, C. (1998). *Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü*. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 23-24, Cumhuriyet Özel sayı V.
- Pamuk, . (2007). *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. (4.Baskı). İstanbul: İktisadi İlim Yayınları.
- Parasız, . (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Paya, M. (2013). *Makro İktisat*. (4.Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Pınar, A. (2010). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. (3.Baskı), Ankara: Naturel Yayınları.

- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (2.Baskı). stanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- Sava , V. (2013). *Politik ktisat*. (7.Baskı). stanbul: Beta Basım Yayın Da ıtım.
- Sevgi, C. (1994). *Sanayile me Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kurulu larının Alansal Da ılımı*, Beta Basım Yayın Da ıtım, stanbul.
- Seyido lu, H. (2009). *Uluslararası ktisat*. (17.Baskı). stanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shaw, S. J (2000). *Osmanlı mparatorlu u ve Modern Türkiye*. M. Harmancı (Çev). stanbul: E Yayınları.
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de ktisadi Planlama: DPT’ye htiyaç Var mı?. *Do u Üniversitesi Dergisi*. Sayı:2, Yıl:4, Cilt:4. 167-182.
- ahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. (9. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- TBMM Tutanakları Dönem 4, Cilt:12. 93-94.
- Tekeli, . ve lkin, S. (1977). *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin ktisadi Politika Arayı ları*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Tekeli, . ve lkin, S. (2009). *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçili in Olu umu*. (1. Baskı). stanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Da ıtım.
- Tezel, Y.S. (2015). *Cumhuriyet Döneminin ktisadi Tarihi (1923-1950)*. stanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- Tokgöz, E. (1999). *Türkiye’nin ktisadi Geli me Tarihi (1914-1999)*. (5.Baskı) stanbul: maj Yayıncılık.
- Toprak, M.(2002). “Osmanlı’dan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizler” *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.17*.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye’de Milli ktisat*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Töre, N. (1982). Atatürk Dönemi’nin Dı Ekonomik li kiler Politikası. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Geli mesi* (1.baskı) içinde (45-62), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513.
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkı Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Ni de Üniversitesi BF Dergisi*, Sayı:1, Cilt:4. 56-80.
- Türkkan, E. (1982). Atatürk Devrimleri ve Yeni Türkiye’de ktisadi Geli menin Sosyo Kültürel Sorunları. Ankara: Atatürk ve Kültür

- T.C. Ba bakanlık Devlet statistik Enstitüsü, (1973). *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Geli menin 50 Yılı*, Ankara: Devlet statistik Enstirüsü Yayınları No:683.
- Uçkaç, A. (2010). Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo- Ekonomik Yansımaları. *Maliye Dergisi*, Sayı: 158. 422-430.
- Ülken, Y. (1981). *zmir ktisat Kongresi'nin Anlamı ve De erlendirilmesi, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*. stanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları
- Ülken, Y. (1986). Atatürk Döneminde ktisadi Arayı lar- Eylemler- Olaylar. *stanbul Üniversitesi ktisat Fakültesi Dergisi*. Sayı:1-4. Cilt:42. 13-25.
- Vural, ., Y. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal ktisattan Karma Ekonomiye. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 20. 77-113.
- Ya a, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*. stanbul: Akbank Kültür Yayınları.
- Yenal, O. (2003). *Cumhuriyet'in ktisat Tarihi*. stanbul: Homer Kitabevi.
- Yerasimos, S. (1980). *Az Geli mi lik Sürecinde Türkiye*. (3.Baskı). stanbul: Gözlem Yayınları.
- Yıldırım, N. (2006). *Atatürk'ün ktisadi Egemenlik lkesinin Kalkınma Politikaları*. (1.Baskı). Ankara: Platin Yayınları.
- Zarakolu, A. (1982). 1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Kar ısında Türk Ekonomisi ve Krizle Mücadele Tedbirleri. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Geli mesi* (1.baskı) içinde (89-104). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 513.